

SZÉKESFEHÉRVÁRI SZEMLE

A SZÉKESFEHÉRVÁRI NAPLÓ-HAVI MELLÉKLETE *A Fejérvármegyei és székesfehérvári* MUZEUMEGYESÜLET KÖZLÖNYE

FELELŐS SZERKESZTŐ: *Marosi Arnold.*

SZERKESZTŐSÉG: *Bognár-u. 3.*

A székesegyház Szent Erzsébet ábrázolásai.

Hogy szerénységünkhöz képest mi is kivegyük részünket árpádházi Szent Erzsébet hétszázéves jubileumából, ez a célja jelen megemlékezésünknek. Mit csodáljunk benne? — kérdi Prohászka geniusza a magyar asszonyok e briliáns ragyogásu ékéről. — Azt az örök szép hitéletet, mely őt a világból felsőbb, tisztább fénybe emelte, vagy azt a fesztelen kedves lelkületet, mely erőszak nélkül mindent eligazít, eltúr s kellemével lebilincsel és győz? Mit csodáljunk benne, azt, hogy gyermek maradt végig s huszonnégy évvel már a paradicsomot és Golgothát bejárta?... Harmonia, gloria, Te Deum az egész élete. (Elmélkedések.)

Ezt jeleníti meg előttünk székesegyházunk ama két művészi értékű stukkoreliefe, melyeket Schoen Arnoldnak júniusi számunkban megjelent felfedezése szerint Kellner Martin Karl készített. Az egyiknek képét be is mutattuk, amint Szent Erzsébet alamizsnát oszt, a másik betegápolás közben ábrázolja. E rokokós hangú reliefen, miként Schoen A. írja, Szent Erzsébet profiljában Mária Terézia arcát örököltette meg Kellner az 1741. évi koronázási emlékérem alapján, amely érmet Donner Matthäus készíttette. Az oltár oszlopai között álló jobboldali szobor szintén Szent Erzsébetet ábrázolja, bár kevésbé művészi kivitelben.

Alakját, legfőbb erényeinek ábrázolását tekintve, a szeretet és türelem megtestesítője! A jelen siralmas körülményei között valóban mint a szentek legidősebbje jelenik meg előttünk. És nekünk kétszeres öröm, hogy az Árpád-nemzetség, mely annyi szentet adott a világnak, ily ma is időszerű jellemmel gazdagította a hősi lelkek számát. Mert, miként egyik magasztalója írja, „mennyre nem árt és milyen aktuális, ha ebben a kínos lelki és gazdasági vajadásban feltűnik a Krisztus szociáлизmusát hirdető fejedelemnö, Szent Erzsébet nemes, sugár alakja, mint olyané, aki nem theoretizált, de szívére hallgatva csinált szocializmust és oldotta meg maga körül a társadalmi kérdés égető problémáit!”

M. A.

Városunk multjából.

A Palotai kapu.

Ez a nevezetes és díszes kapu valamikor a mai Szögyény-Marich-utca végén a 4, 9 s részben a 7. sz. házak helyén állott.

Károly János a török Defterek nyomán (II. 53.) felsorolva a Belváros (vár) kapuit: Szigeti kapu, Ingoványi K., Új K. és Budai K., megjegyzi, hogy a „Szigeti kapu a Sziget Külváros kapuja volt.” Ez téves állítás, mert ez a kapu, melyet La Vergni, francia műszaki százados 1688-ban Veszprémi kapunak is nevez, egy a Palotai kapuval. Ez kötötte össze a várat az u. n. Szigettel (Palota- és Rácváros). Kiténik ez a Belváros egyes részeinek felsorolásánál (II. 52.) A Defterek szerint a Belváros részei: a) „Sziget kapuja városrész, b) Disznó-u. vr., Nagytemplom vr. stb.”

A fentebb felsorolt négy kapu között nincs Palotai kapu, de Károly I. mégis azt mondja, hogy „Észerint a török uralom alatt már a vár három kapujáról van tudomásunk, t. i. a régi budai, a palotai (!) és a Defterekben nevezett új kapuról...” Majd így folytatja: „Állhatott pedig ez az új kapu a mai megyeháztér végén...”

Ennek a téves elgondolásnak a magyarázata igen egyszerű: Károly Jánosnak még nem volt, nem lehetett tudomása arról a régi Budai Kapuról, melyet e lap hasábjain már leírtunk s képen is bemutatunk. Az ő művében említett „régibudai kapu” az, melyet a Defterek új kapunak neveznek s amelynek emlékét a mai Várkapu-u. neve és egy emléktábla hirdeti s amelyet helyesebben Török Kapunak nevezhetnénk.

Sziget kapuja vagy Veszprémi Kapu egy a Palotai Kapuval.

A régi alaprajzok tanúsága szerint a Megyeház-tér végén volt ugyan egy hatalmas védmű, de várkapu nem volt ezen az exponált helyen. Innen csak egy bűrű vezetett — Vörösmarty-tér végén ma is létező Vágóhídi kanális hajdani felvonó hídjáig, hogy a híd őrsége — szükség esetén — a legrövidebb úton visszavonulhasson a várba.

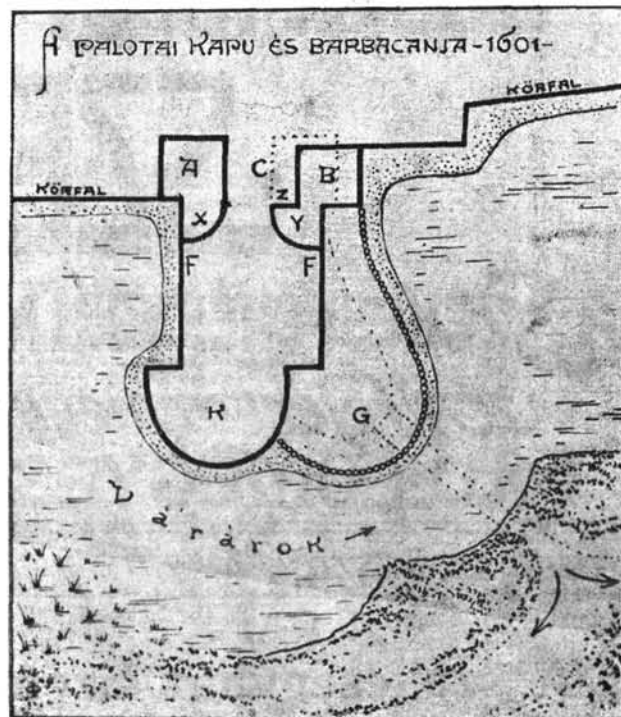
A Palotai kapu bizonyára már az Árpádok korában létezett, mert jól védett helyen állott s két út vezetett belőle: az egyik délnek, a másik a művelt nyugatnak s így kereskedelmi szempontból is nevezetes lehetett.

Legrégibb alaprajzát nem ismerjük. Egyszerű dongaboltozatú (román) — esetleg tornyos kapunak képzelhetjük.

Az alábbi alaprajz az 1601. é. (legrégibb!) vázrajz nagyobbított mása; az eredetinek minden fogyatékoságával hibájával. (Az eredeti kép lépték nélkül, írottal készült vázlat.)

Ennek a vázrajznak kissé zavaros részei — úgy látom — sokat mondók. Nyilvánvaló, hogy a kapu (C) a 16. században még két hatalmas (A és B) torony között volt. Továbbá, ha a Z-nél látható eltolódást s az egyik (B) torony aránya-

lan méretét s helyzetét rajzi hibának tekintjük, az X és Y-nál látszó (szokatlan!) körívek egy régi várkapu-forma maradványai.

Az északi torony (AX) alaprajza helyes, szabályos, de a déli (BY) toronynak csak az íves (Y) része megfelelő alakú és helyzetű. A szögletes (B) rész nyilván hibás rajzú, mert nincs rá ok, sem példa, hogy az ilyen kapunak egyik tornyát kisebbre, szinte formátlanul építették volna.

Az X és Y ívek félkörívek maradványai. Ebben a hitben megerősít az is, hogy a kított nagy körbástyaig (K) húzódó védő falak (FF) az eredetileg félkörben kiszökő tornyok u. n. holt-pontjából indulnak ki.

Ezekből adódik a túloldali képen látható 1. sz. ábra, mely a Palotai kapunak legrégebb ismert alaprajza.

Ez az érdekes, szép s mindenekfelett célszerű kapuforma, már az ókorban használatos. Első példáit már az asszir domborműveken láthatjuk, mindenkor szögletesen kiszökő tornyokkal. A római kasztrumoknál általános (fából vagy kőből). Ilyen a ma is fennálló Porta S. Sebastiano (Róma), a P. Nigra (Trier). Németországban a Lübeck-i, Ausztriában a Hainburg-i. u. n. Bécsi-kapu alaprajza felel meg a miénknek. Igen kedvelt kapuforma ez kivált a 14—15. században. Leginkább városok erődítéseiben — a főutcák végén — voltak ezek a díszes s egyben monumentális kapuk.

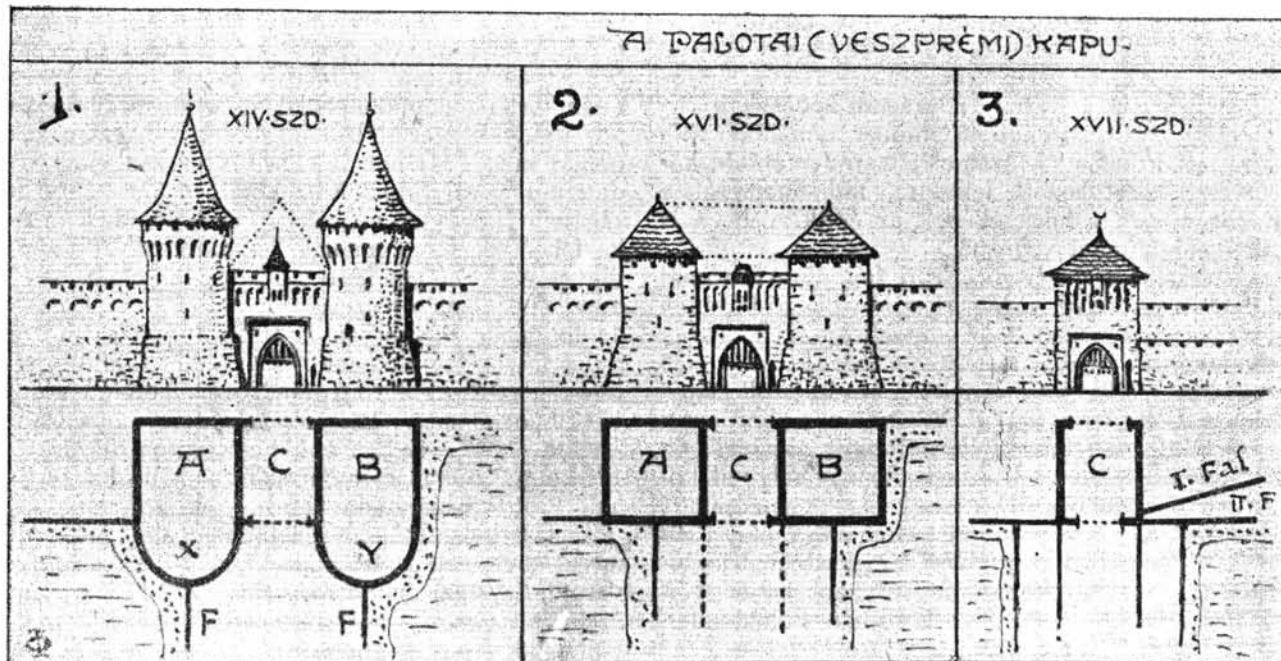
A miénk is méltó helyen állott: a királyi várkastély közelében. A hagyomány szerint az Anjou-k építették s ez a körülmény is csak meg-

erősít abban a hitben, hogy képünk 1. ábrája megfelel a valóságnak.

Méreteiről a Szögyény-Marich-u. szélessége, alapfalak s analog példák adhatnának megközelítő fogalmat.

Ez a kapu még kőhajító gépek ellen készült

könyv II. kötetében (L. No. 149. fol. 34.) a következő bejegyzést találtam. „Lorenz Klössl und Theresia dessen Ehwirtin übernemen in der Succession von Ignaz Frankh das Väterliche Hauss pr. 1400 f. An einer seiten frey, dann an der Anderen neben den Wachthauss bei dem Palotter

s így érthető, hogy a 15. és 16. század ágyutüzét nem állhatta sokáig. A kiszökő félköríves részek annyira megrongálódhattak, hogy a betolakodott török az épen maradt (X és Y) részeket csak hevenyészve, sík fallal egészítette ki. Így alakulhatott ki a 16. században a 2. ábrán bemutatott képe: kisebb alapú, szögletes és alacsonyabb tornyokkal.

A 17. század viharában ez a két torony is elpusztult, mert az 1691. é. rajzon már csak a középső részt (3. ábra C) látjuk. Ez a rész volt eredetileg a legdiszesebb, mert ormát — a hagyomány szerint — magyar királyok (domborművű?) szobrai ékesítették...

Az új telepések még sokáig gyönyörködhetek (?) e kapu ékes maradványában. Meddig állott még — pontosan nem tudjuk. A régi telek-

Thor liegend, So zusam 92 Quadrat Klaffter hal tet. Albae-reg. die 14-a Jan. 1776."

Tehát 1776-ban még állott a Palotai kapu; sőt állandó őrsége is volt. Az őrház a Szögyény-Marich-u. 7. sz. házával szemben lehetett.

A kapunak már eredetileg is volt külső védőműve (Barbacan). Ilyen a már említett (FF) régi védőfalak s a kissé későbbi keletű (15. sz. végi) — a rajzon sajátságosan eltol — bástya (K). A déli fal mellett egy, a várárokba nyúló földnyelv (G) látható, melynek cölöpös földgátja a déli (gyengébb) oldalát, az északit a természet: az u. n. Ingóvány védte s a mohácsi vész idején késülhetett.

A 18. században a török rendes, szabályos formában átépíti s a tulsó parton is alkot még egy védőművet (hidfőt). Ph.

Székesfehérvár 18. századbéli építőmesterei.

Az árpádkori múlt fényében tündöklő Székesfehérvár oly siralmas romhalmaz közepette szabadult meg 1688 májusában a török hódoltságtól, hogy a fölszabadulásért hálát adó istentiszteletet a város piacán, szabad ég alatt volt kénytelen megtartani a celebráló veszprémi püspök, mert a kisméretű szent Anna- s a Corvin-kápolnánál nagyobb épületekből kő-kövön nem maradt. Így romokon és részben romokból épült Székes-

fehérvár a 18. század folyamán arra a barokk arcúlatra, amely a későbbi építkezések dacára még ma is döntően determinálja ennek a városnak második alapításából eredő történeti jellegét. Különösen a város magvát képező belváros épületeinek barokk-jellegét tanulmányozva léptenyomon kutatjuk, kérdezzük: Kik építették ezeket az épületeket, ezt a várost? Senkisé tudja; még a várossal foglalkozó irodalom is hallgat,

vagy tájékozatlanul dadog e kérdésnél: mert a jezsuita-rezidencia s templom nem *Grabner Mihály* alkotása; viszont alapos indokolásra vár *Rieder Jakab*nak a püspöki palota építésében való részvétele; ez irodalomból csak annyi biztos levéltári okmányok alapján, hogy a mai székesegyház főoltárát a bécsi származású *Franz Anton Hillebrandt* tervezte. Ilyen kevés és megbízhatatlan adat előzményeivel, amelyek mindössze e három német nevű, osztrák származású építőmesterrel jelezték e város 18. századi építésének történetét, kivált az említett *Grabner* nyomában való levéltári kutatásunk számos ismeretlen építő-, kőműves-mestert hozott felszínre, akik nemcsak e városnak, de a környékének az építkezésében is alapvető munkát végeztek.

Székesfehérvár ujjaéledő fejlődése folyamát követve e kőműves-mesterek a következő történeti rendben bukkanak föl régi följegyzések, akták nyomán. A város visszafoglalását követő első években találkozunk a nyilván bevándorolt német *Adam Klotz* és a svájci *Schwarzenberg*ből származó *Iodocus Schmidt* homályos alakjaival; ők ketten alapítják 1694 januárjában a helybeli kőfaragó és kőműves céhet; ugyanez évben építette a városi *Breuhaus* épületét *Schmidt*, aki 1714 márciusában halt meg. 1695 áprilisában házasodott e városban *Jacobus Mayr* azonosnevű győri kőműves mesternek a fia; 1699-ben Palotán dolgozott gróf *Zichy István* számára s valószínűleg azonos azzal a murarius *Jacobussal*, aki 1706 tavaszán végezte a szent István-templom szentélyének a renoválását és incrustációját. 1695 szeptemberében kötött házasságot e városban *Joannes Mayr* (Murarius Bavarus Kuttlingensis); 1697 februárjában lépett házasságra *Martinus Gunder* (Murarius Styrius ex Rottenmann) *Strasser Éva* hajadonnal az időközben városi szenátorrá lett *Adam Klotz* mester tanusága mellett; 1702 februárjában nősült ugyanitt *Gregorius Sarger* (ungarus ex Monte Mariano), akinek *Jacobus Mayr* volt a házassági tanuja. Amidőn 1702-ben a rozzant szent István plebánia-templom, a mai székesegyház őse került javítás alá, e munkához a plebános jezsuita superior a Bécsben működő *Leonardus Sauer* és *Joannes Georgius Schwiker* architectusokat hívta meg, akik a templomot tető alá hozván és augusztus 30.-án toronnyal koronáztatván dolguk végeztével visszatértek Bécsbe még ez év őszén, így *Schwiker* október 17.-én. Ha e bécsi mesterek igénybevételenek az oka az előbb vázolt és e városban megtelepedett kőműves mestereknek ilyen nagyobb szabású építkezéshez való szaktudás hiányosságából eredett volna, úgy a kuruc-labanc vihar elültével ez az ok is csakhamar megszűnt egy linzi mester ideköltözésével.

Okmányaink szerint ugyanis 1713 szeptember 8.-án a már ismert *Iodocus Schmidt* mesternek *Orsolya* nevű leányát feleségül vette *Paul Hatzinger* (alias *Hätzinger*) kőműves mester, aki Linzben született 1686-ban vagy ekörül és székesfehérvári polgárrá pedig 1713 október 20.-án lön. Ez a mester munkájával belekapcsolódott a kör-

nyékbeli földesurak építkezéseibe is. Így tudjuk, hogy a gróf *Zichy*-család számára 1726-ban rendbehozta a zsámbéki kastély templomát, 1732-ben építette a palotai vendégfogadót, 1734—35-ben viszont a palotai várkastély renoválásával foglalkozott, míg 1738-ban özvegy gróf *Zichy Jánosné* megrendelésére házat épített Káloz faluban. Amidőn a székesfehérvári városi tanács 1739-ben a pestis elmúlásáért fogadalmazott hálából új szent Sebestyén-kápolna építésébe fogott szeptember 8.-án történt alapköletéttel, a fentmaradt hézagot nyugták szerint *Hatzinger* építette ezt a kápolnát még 1741-ben is. 1742 tavaszán megkezdett munkával *Franz Kotz* kőműves mester társágában *Hatzinger* végezte a ferencrendiek székesfehérvári templomának átalakítását és szentélyvel való megtoldását, amely templom 1745 augusztus elsején részesült fölszentelésben. 1743—44 folyamán ugyancsak *Hatzinger* építette föl a szent István-templomnak vihar által ledöntött déli tornyát az északi torony mintájára, amelyet viszont 1742-ben *Johann Peter Reichenhuerber* ácsmester javított. 1746—47-ben építette a városi kórházat. 1754 augusztus elsején harmadszor is nősült. Meghalt 1756 februárjában hetven éves korában.

Hatzinger működésének ideje alatt más kőműves mesterek is telepedtek meg Székesfehérvárra; így az említett *Franz Kotz* 1727 július 3.-án lett városi polgárrá, akinek háza is volt, amelynek tatarozására 1729 márciusában kölcsönt vett föl a várostól; *Kotz* munkásságáról csak annyit tudunk, hogy a jezsuiták telkén állott török tornyot, minárát ő bontotta le 1741 áprilisában és a következő években résztvett a ferencrendiek templomának építésében. 1729 decemberében pedig *Simon Pühmiller* (Maurer von Landt ober der Entz gebührtig) lett városi polgárrá; majd 1742 novemberében a helybeli születésű *Johann Wittmann* szerezte meg a városi polgárjogot; 1743 februárjában a mainzi *Grosshaybach*-ból való *Franz Fürst* lett székesfehérvári polgárrá, aki 1756 novemberében halt meg Székesfehérvárott 47 éves korában s akiről eddig csak azt tudjuk, hogy 1745-ben a városi *Breyhouson* dolgozott.

E mestereknél, úgylátszik, nagyobb készletséggel rendelkezett az osztrák *Khinburg*ból származó *Martin Grabner* kőműves mester, akít a tanács 1751 február 5.-én vett föl a székesfehérvári polgárok közé; a következő évben már üres háztelket vásárolt; 1755 augusztusában vállalkozott gróf *Zichy János* mindennemű építkezésének a vezetésére; 1760 folyamán építette a katonai *Haupt-Wacht* épületét, renoválta a városi lövöldét, majd *Igaron Hrabovszky Antal* számára magtár-épületet épített, amelyen még 1761-ben is dolgozott. Mindezeknél fontosabb, hogy ő építette a szent István-templomot, a mai székesegyházat, 1763 május végén 63 éves korában bekövetkezett haláláig. Május 31.-én a városi tanács ülésén *Grabner* végrendeletének a nyilvánosságra hozatala után, amely ellen senkinek nem volt ellenetése, a tanács az összes városi kőműves mun-

kákat *Johann Schattner* kőműves mesterre bízta. Ez a Schattner már régebben tartózkodhatott Székesfehérvárott, még 1757 februárjában feleségül vette az előző évben elhunyt Franz Fürst özvegyét; meghalt 1790 márciusában 64 éves korában; neve gyakran szerepel a város hivatalos építkezéseivel kapcsolatban és így nem lehetetlen, hogy Grabner halála után egyideig ő vezette a szent István-templom építését is, hiszen a templom részben adakozásból, de főleg a város költségén épült. E templomnak még csak hézagosan szórványosan előkerült kőműves-nyugtáiból viszont azt látjuk, hogy építésének két utolsó évében már *Johann Michael Grabner*, az elhunyt Martin Grabnernek a fia vezette annak építését. Bizonyosan atyjával együtt telepedett meg Székesfehérvárott és valószínűleg mellette nevelkedett mesterségében. Namsokára atyja halála után 1763 július 21.-én házasodott Übl (Ybl) Anna Mária hajadonnal; majd ennek holtával († 1773 márc.) újra nősült, feleségül vevén 1774 január 25.-én özvegy Márhoffer Máriát; amely házassága idején a hivatalos följegyzés szerint 32 éves volt, tehát 1742-ben, vagy e körül. születhetett. Minden szorgos kutatásunk dacára alig sikerült működéséről valamit is megtudnunk: 1767—68 folyamán résztvett a mai székesegyház építésének befejező munkálataiban; 1770 február 5.-én a városi tanács az összes városi építőmunkákat reábizta a Johann Schattner által épülőfélben levő új kancellária kivételével; 1775 május 29.-én Kerovics Mihály panaszt tesz ellene a városi szenátusnál, mert házát, amelyre már az építési költségösszeg háromnegyed részét fölvette, mégsem építi; 1777 november 4.-én a városi szenátus karhatalmi fenyegetéssel kiutasítja a xenodochiumból; 1778 július 31.-én a budai magisztrátus emelt panaszt ellene azért, hogy Budán jártában titkosan magasabb napszámber ígéretésével csalogatta magához a budai kőműveseket, 1783 júliusában a városi szenátus neki és Schattnernek hat aranyat utalványozott bizonyos városi tereprajzért; 1790 áprilisában a kórház pénztárvezetője kérdést intézett a városi szenátushoz, hogy mely okból kell Grabnernek a kórházi szobájából távoznia? Életének alkonya homályba vesz és halála idejét is kód takarja még. Olajfestésű arcképét nemes kegyelettel őrzik a ciszterciak székesfehérvári rectoriumukban; e festményen körzővel a mai székesegyháznak homlokzati vázlatát méri annak jeléül, hogy befejezésében ő is résztvett.

Grabneréknál népesebb kőműves-család költözött Székesfehérvárra *Johann Rieder*-rel, aki már 1766 szeptemberében Pestről fordult kérréssel a szenátushoz, hogy vegye föl a székesfehérvári kőműves mesterek közé. Sok huza-vona után, még a helytartótanács közbelépésére is szükség volt, végre 1768 január 22.-én lön városi polgárrá ez az osztrák Willhellmstorffból származó mester, aki 1781 márciusában hunyt el 56 éves korban. Csakhamar követte őt sírba egyik szintén kőműves fia, a 27 éves *Andreas Rieder* 1784 novemberében történt halálával. Több adat maradt

fenn másik kőműves fiáról, *Jakob Riederről*, aki mint pallér résztvett 1772—1776 között a Zichy-család birtokához tartozó Adony község templomának, plebániájának és uradalmi épületének a fölépítésében; 1779-ben pedig Rosty István bizonyította, hogy nemcsak Paks mezővárosnak emelt oszlopok és árkusok nélkül is igen erős, hatalmas granáriumot, de Tolna megyében sokaknak épített tartós, erős épületeket. Jakob Rieder 1782 január 11.-én választatott székesfehérvári polgárrá; 1783 január 20.-án 32 éves korában házasodott meg. 1790 márciusában Schattner halálával a szenátus reáruházta a városi építéseket; ugyanez év május 20.-án városi szenátorrá választatott. 1792-ben befejezte a katonai fogház épületét. 1796 táján a kármelita rendháznak szemináriumává való átalakítási munkálatait végezte Milassin püspök megbízásából. 1804-ben kórházzá alakította át a budai elővárosban állott Hiemer-házat. Több jel látszik vallani, hogy ő építette a szent Sebestyén-templomot is, ami azonban éppen úgy vár részletesebb megvilágításra, mint a püspöki palota építésében való részvétele. Meghalt 1824 augusztusában 72 éves korában. Testvére *Josephus Rieder* szintén kőműves volt, aki 1795 decemberében lett székesfehérvári polgárrá; állítólag 1807-ben közreműködött a megyeház építésénél; meghalt 1927 január elején 56 éves korában. (Ebből a családból származott *Rieder József* is, aki a 19. század első felében Székesfehérvár városi mérnöke volt.) A század vége felé jelenik meg *Feigs (Feichs, Faichs) Fer. Antal* kőműves mester is Székesfehérváron belül; 1786 augusztus 13.-án kérelmezte a szenátusnál a helybeli mesterek közé való fölvételét egy bizonyítvánnyal, amely szerint ő építette gróf Berényi Klára csurgói házát; 1787-ben már ő foglalkozott a rácvárosi kapu építésével. Feigs azonban és az utóbbi vázolt mesterek a klasszicizáló stílusváltozással már belekapcsolódnak a 19. század építőtevékenységébe.

Ezek a mesterek — nem lévén valamely testületnek, hivatalos közületnek vagy udvarnak építőmesteri vagy építési címével elismert művészek — egyedüli, célravezető igényüket a céh-testületbe *kőműves mesterül* való fölvétel kielégítésében látták, mert még a céhközösség egynemű mőgondjának, stílusfelfogásának irányítása mellett kiváltképpen az építés mesterség, dologi, paroki gyakorlatának minél tökéletesebb elsajátításában, majd szerzett szaktudásuk becsületes beváltásában, hasznos alkalmazásában érezték hivatásukat. Kutatásainkkal, amelyek a kezdeményező úttörés jellemző akadályaival és így hiányaival terhesek, némileg eloszlattuk azt a homályt, amely eddig e város 18. századi építőmestereit az ismeretlenségig eltakarta. És noha csak töredékes adatokat, vázlatos kereteket nyújthatunk az itt működött mesterekről és bár a nevezetesebb épületeket nem hozhattuk össze építő mesterükkel, amire csak a további részletkutatás vethet fényt, mégis úgy érezzük, hogy nemcsak arra adunk általános, alapvető választ, hogy kik építették a barokk

korszakbeli Székesfehérvár városát, hanem a mesterek származásának föltárásával reávilágítottunk Székesfehérvár e századbeli épületeinek, azok formanyelvének, stílusának eredetére s import voltára is. Mert ezek a mesterek kivétel nélkül valamennyien nemcsak német vezetéknevűek és német anyanyelvűek, de eredetük, származási helyük meg neveltetésük szerint is németek vagy osztrákok, akik — ha soruk bővül is, ha értékük, értékelésük kialakul is a további kutatások során — származási helyükön és vándorlásaik, tanulásuk ideje alatt külföldön szerzett benyomá-

saikat, formakincsüket itt váltották aprópénzre, amint azt e város épületeiről esetről-esetre leolvashatjuk, elfogulatlanul összehasonlító szemlélődéssel. Székesfehérvárott bizonyos fokig szinte megismételte magát a történelem: az árpád-házi királyok alatt hittérítők nyomán jött vagy behívott külföldi mesterek emelték e várost királyi székvároshoz méltó fényre; a török dúlásban lerombolt és elnéptelenített várost viszont az idegen, külföldi telepések nyomában vagy velük bevándorolt német, osztrák kőművesek építették föl városi színvonalra.

Schoen Arnold.

Adatok a székesfehérvári céhek életéhez a városi levéltárból.

A hódoltság utáni évszázadban újraéledő Székesfehérvár gazdasági életének fellendülése jórészt a céhek érdeme; a céhbéli mesterek az ipar virágzása folytán jó módra és szakmabeli előkelőségre tesznek szert, amelyet a tekintély alapján nyugvó céhek nagyon is respektálnak. A vagyonos, tekintélyes céhtagok céh-elöljárókká, majd céhmesterré lesznek, akik a céh gyűlésein és egyéb alkalommal, választás, remekelés, bálbajlás, stb. számos esetben együtt fungálnak a hatóságilag kiküldött céhbiztos-szenátorokkal, szinte állandó asztalvendégeikkel, akik révén a társadalmi és hivatali életben már kamatoztatható tudnivalókat sajátíthatnak el, sőt egyes fontos kérdésekbe és aktuális városi lehetőségekbe is hasznos bepillantást, ambícióikban pedig támogatást nyerhetnek. Az összeköttetéseit ügyesen kihasználó, értelmesebb céhmester idővel bizonyosan bejuthatott az „electa communitas”-ba, majd valamelyik Szent György napi restauratio alkalomával — nem ritkán — a belső tanácsba.¹ Ekként a céhek mindinkább nagyobb szerephez jutnak a városi gyűléseken, ott jogaikat gyakori határozatok provokálásával tisztázhatják, érdekeiket pedig szinte a közérdek leplébe burkolva, hatósági asszisztenciával védelmezhetik. Nem feltűnő tehát, hogy a céhekből kiinduló, vagy a velük kapcsolatban levő rendelkezések szinte túltengenek közigazgatási emlékeink között és azon sem csodálkozunk, hogy ha a városi magisztrátus nem egyszer a céhek hangján szólal meg végzéseiben; amikor pl. a város megtiltja a zsidóknak és a görögöknek az állandó letelepedést, ha a himpellérekkel dolgoztatókat bünteti, vagy megszorítja a mesterfelvételt, ezt mind a céhek védelmében teszi és a céheken belüli mestereket igyekszik keresettséghez juttatni.

Kétségtelen, hogy Ausztria mindent elnyomó ipari politikájának ellensúlyozására feltétlenül szükségessé voltak a belföldi mesteremberek és ipari termékeiknek védelmére hozott — és bármiké-

pen létrejött — hatósági rendelkezések, hiszen azok a polgári jólétnek és az azon nyugvó be-
rendezkedéseknek biztosítását célozták, ezért érdeklődéssel merülhetünk el a régi céhemlékek olvasásába, amelyeknek ismertetését tüztük ki most feladatunkul.

Első sorban a székesfehérvári csizmadiáknak 1738-ban kelt artikuluszairól lesz szó, amelyeket III. Károly jóváhagyása után hirdetett ki a belső tanács. Ezen artikulusokat privilegialis levél formájában adta ki a király; a királyi címek után felsoroltatnak a kérelmező céh tagjai, Fister István céhmester vezetésével összesen tizenketten, ezután ismerteti az okmány a céh által előterjesztett kérelmet, végül felsorolja a céhszabályokat.

Az első pont arra nézve ad utasítást, hogy ha valamely csizmadia mesterré óhajt lenni és magát fel akarja vétetni a céhbe, szükséges, hogy előzőleg céhbéli mestereknél legényül szolgáljon három esztendeig; „azután pedig magát a böcsületes Czéhnel megjelentvén, szolgáljon Mester Esztendőt a Mesterek között a végre, hogy megismértessek, méltóé a Nemes Városnak Purgerei közé és az után a böcsületes Czéhben való bé vételére, e' meg lévén, fél Czéhre bé a lhat a Mesterek köziben.”¹

Ezután be kellett a mesterjelöltnek mutatnia „Nemzetség és Tanuló Leveleit”, majd egy napot ki kellett tüzetnie a „Mester Darab” elkészítésére; ha a mesterdarab készítésére bocsátása ellen nem emelnek kifogást, fizetnie kellett egy aranyat a céh számára és kérnie, hogy „magok között Mívet adjanak néki a Mesterek.”

Ha azonban „Mester Darabja helesnek nem találtatik, érdeme szerint meg büntetessék.”

A céhszabályok ezután utasítják a mestereket, hogy ha úgy tapasztalják, hogy a jelölt jártas mesterségében, vétessék fel a céhbe, de kötelessége a céhterheket a többiekkel egyenlő módon viselni és erkölcsös életet élni; nem marad el azonban a jelöltnek megintése, hogyha a

¹ Volt idő, amidőn majdnem csupa mesteremberek ültek a magisztrátusban.

¹ Privilegiales Cehales Articulí Magistrorum Cothurnaria. 1738, I. a városi levéltárban.

szabályokat pontról-pontra be nem tartaná, akkor mesterségét nem űzheti és sem legényt, sem inast nem tarthat.

Minthogy ennek a céhnek a boldogságos Szűz Mária a patronája, az ő fogantatása ünnepe köteles a céh szentmisét szolgáltatni, amelyen jelen kell lennie az egész céhnek; az indokolatlanul távolmaradókat a céhmester két forintra megbüntetheti, amelynek fele a plebánia templomé, fele pedig a ééhládába teendő.

Úrnapja és annak oktavája előtt a céhmesterek gondja legyen arra, — rendelkeznek az artikulusok — hogy a céh tábláját a szolgáló mester által korán kibocsássa, hogy a céh tagjai figyelmeztessenek arra, hogy a körmeneteken zászlójuk alatt mindnyájan ott legyenek, mert aki a körmenetéről elfogadható métség nélkül távolmarad, az a „Czéh számára egy forintban megbüntetessék“.

A régi szokás szerint minden negyedévben egy szentmisét kell a céhnek szolgáltatnia, a négy mise közül kettőt az elhunytakért, kettőt pedig az élőkért, hogy az „Ur Isten Ő Szent Fölsége ezen böcsületes Czéhet bövséges Malasztokkal megáldja, és minden Dolgokban szerencséltesse“

Kötelességévé teszik egyuttal a céhmestereknek ezen misékre összehívása céljából a „Czéh Tábláját 1 egy frt, büntetés terhe mellett ki bocsássa“.

Ha céhen kívül álló himpellérek, vagy kontrárok ezen városba az országos vásárokon kívül ipari munkát hoznak be értékesítés céljából — akiknek Székesfehérváron tartózkodniuk nem szabad a vásárokon kívül — azoktól a céh a városbíró közbenjöttével elveheti munkájukat; az elkobzott munkák árának felerésze a magisztrátusé, másik fele pedig a céhé.

Az özvegyek férjük mesterségét folytathatják, amíg erkölcsös életet tanusítanak; ezek részére köteles volt a céhmester legényt adni; ha máshoz mennek férjhez és nem csizmadiához, akkor a mesterségük üzését abba kell hagyniok.

Ha valamelyik csizmadiának fia vándorló esztendeit eltöltötte és valamelyik mesternek leányát, vagy özvegyét házastársul vette és a mesterdarabot is elkészítette, amidőn behozza azt, tartozik egy aranyat letenni és egy ebédet adni; ezek teljesítése után pedig „Czébéli Szabadságokkal élhet, mint Atya“.

Ha pedig valamelyik idegen legény céhbéli mesternek leányát, vagy özvegyét veszi el, a fentemlített pénznek csupán felét tartozik letenni.

Azon inasok, „akik nem volnának érdemesek három Esztendőre, négy Esztendeig szolgáljanak a Mesterségért“ és minden inas köteles beszegődése alkalmával a céhnek egy frt-ot, föl-szabadulásakor pedig öt frt-ot fizetni; éveinek le-szolgálása után pedig a céh tartozik részére tanulóllevelet adni, a céh pecsétje alatt; a felszabadult inas, „hogy a Mester legények közé szám-láltassék, szokás szerint magát közikbe incor-porálja.“

A legénynek három évig vándorolnia kell

és ezen idő alatt állandóan köteles magát képezni mesterségében; vándorlási éveinek letelte után őt a céh már befogadhatja a mesterek közé — a magisztrátus tudtával.

„A Csizmazia Legényeknek egy héti bérek leszén harmincz két pénz, és senkinek a Mesterek közül ne légyen Szabad most vagy jövődöben Mesterségnek elvesztése alatt, a legényeknek többet adni; A mellet se Sokadalom kor, se Ország Gyűlésnek idejekor el ne hagyassa a Mester legény az Urát, ha nem midőn más Városban akar mennyi, az elöt két héttel maga Szándékját az Uraknak megjelenteni tartozik egy hol-napi heti bér büntetés alatt.“

A legény éjfélt utáni három órától esti kilenc óráig tartozik dolgozni.

Ha valamely mester egy másik mestertársától elszökött inast tart magánál 4 frt-ra büntetetik meg a céh pénztára javára, a megszökött inas pedig visszaküldetik előbbi mesteréhez; ha az inas nem akar visszamenni és arra nem tud felhozni elégséges okot, ezt az inast senkinek sem szabad magához fogadni, a mesterségből pedig teljesen kirekesztendő.

Ha valamely mester másnak a legényét titkon magához csábítaná, 4 frt-ot fizet a céh javára; ugyanezen büntetés éri az elcsalt legényt is.

Inasokat a céhmester tudta nélkül nem szabad alkalmazni; és ha valamely inasnak a céh pecsétjével ellátott „Bizonsagtévő Levele“ nem volna, azt egy év leforgása alatt köteles legyen bemutatni; ha valamely legény céhen kívül kontrárodó csizmadiánál tanult és céhlevélért akarna szolgálni, „Egy Esztendeig tartozik szolgálni, és a Czéhnek ött forintot leteni, ezt véghez vévén, tanuló Levelét a Czéh Pöcsétje alatt consequálni fogja, és így magát a Legények köze is incorporaltathatja“.

Minden esztendőben egyik a mesterek közül céhmesterré választandó és ha valamelyik mester egyik társa ellen „illetlen, és tisztátalan szókat szöllana, szabad legyen a vétkest illetin illetlen szókért harmincz hat pénzben meg büntetni“. A becsületes céhnek tulajdon pecsétje legyen, amely a céh ládájában tartassék és azzal semmiféle levél a mesterek tudta nélkül ne pecsételtessék.

Ha „valamel Mesterséget illető Haborúság a Mester emberek és Legények között támadna a Czéh Mester a töb Mesterekkel együtt lévén, és őket magok eleiben hivattatván. hatalmok légyen a Dolgot meg vizsgálni, és a Vétkest érdeme szerint meg büntetni, ugy mind azonáltal, hogy ha valamellik magát megterheltetve lenni vélne, szabad légyen néki a Nemes Városnak Birójához folamodni, és az Dolgot általa meg orvოსoltatni“.

Midőn valaki a csizmazia mestereken kívül a mestereket összehívhatja, tartozik a becsületes Czéhnek egy frt-ot letenni, aki pedig a mesterek közül igazolatlanul távolmaradna. huszonöt pénzben megbüntetendő.

Csizmadiának való szűrt, amelyet vásárokon kívül ezen nemes városba eladni hoznak, „senki

a Czeh Mesternek hire nélkül, négy forint büntetés alatt, ne merészelje megvenni."

"Valamint hogy ezen Nemes Szabad Királi Székes Fehér-Vár Városban senki az igaz Romai Papista Hiten kívül való Purgerek köze nem re-pialtatik, ugy szintén ezen böcsületes Czéhben csupán csak Papista hitbéli Mester Emberek be fogattassanak."

"Hogy ha valamel csizmazia Mester Ember ördögattával vagy teremtettével káromkodni tapasztaltatnék, az ollatin Mester bé adván a Nemes Magistratusnak, érdeme szerint megbüntetessék."

A céhnek minden negyedévben kellett gyűlést tartania, amelyekben fel kellett a törvényeket és a céhártikulusokat olvasni, hogy azok nem tudásával senki sem menthesse magát; a „karácsonyi kántoron¹ a Mesterek közül ki ki a böcsületes Czéhnek közönséges Ládájában Huszon eöt pénzt be tegyen, a Czéhnek közönséges szükségére."

"Hogy pedig a Czéhben is valamel illetlen és rendtelenségek ne történnyenek, tartozni fogh a Czéh Magának egy commissariust a Városi Tanácsbéliék közül ki kérni, a ki minden Gyűlekeztriben jelen légyen, és hogy a Dolgai hellesen és rendesen follyanak vigyázon nem külömben az occurálandó Dolgokról is relatiot tegyen a Magistratusnak."²

Ezen artikulusok után a királyi jóváhagyási záradék következik a kiváltságlevelek szokásos módján, majd az aláírások, legvégül feljegyezve találjuk azt, hogy a kérdéses artikulusokat a székesfehérvári városi magisztratusnak 1738. évi június 17-én tartott ülésén ünnepélyesen kihirdették és hogy amennyiben azok az országos törvényekkel és a városi statutumokkal meg egyeznek — elfogadtattak. Nem eredetét bírjuk azonban az artikulusoknak, hanem a Kaidocsy Imre esküdt városi jegyző által hitelesített másolati példányát.

Az artikulusok kihirdetéséért minden céh köteles volt vagy egy aranyat, vagy négy forintot befizetni a városi pénztárba a magisztratus rendelkezése alapján. (1695. jan. 9.)

A mészárosok keveselték a húsmérésnél elért hasznukat és nem vágtak; erre a belső tanács utasítja őket, hogy 50 imperiális birság terhe alatt naponként három mészárszéket jó hússal ellátva nyitva tartsanak, s egy font marha- és bárányhúsért 9 dénárnál, a disznóhús fontjáért pedig 7 dénárnál többet kérni ne merészeljenek. (1696. november 23.)

1786-ban pedig arra kéri a mészárosok a várost, hogy járjon közbe az allspánál arra nézve, hogy a hús magasabbra limináltassék a drágaság következtében.

A mesteremberek lehetőleg a belső városban iparkodtak elhelyezkedni, így a kovácsok is; ezért a budai külváros kovács nélkül maradt; ezen állapot megszüntetése céljából a belső tanács

¹ Negyedben.

² Lásd: „Privilegiales Cehales Articuli“, mint fentebb.

utasította a kovácscéhet, hogy úgy intézkedjék, hogy egy kovácsmester feltétlenül menjen ki a külvárosba az ottani kovácsmunkák ellátására, különben 15 nap alatt maga a magisztratus fog a budai külvárosba egyet kihelyezni. (1696. jan. 9.)

Ha valamelyik mesterember munkája ellen panasz merült fel, azt maga elé citáltatta a belső tanács; Rehe Károly szappanost pl. panasz folytán figyelmeztették, hogy jobb gyertyákat készítsen az eddigieknél és az áruk csak annyi lehet, amennyiért Budán árulják a gyertyákat; eszerint a gyertyákat 11—12 dénárért adhatja, a szappant pedig ugyancsak 12 dénárért. (1731. febr. 9.)

Elrendeli a helytartótanács, hogy a mesteremberek a legényeket csupán igazoló okmányokkal vehetik fel, ezek hiányában azok munkába sem állhatnak, sem munkahelyeikről nem távozhathatnak el okmányok nélkül. (1733. jún. 10.)

Az ipari munkák sőt az élelmiszerek árának limitációját is a vármegye eszközölte; megjelent ott a város képviselőjében két belső tanácsbéli, azután minden iparágból két mesterember. (1735. júl. 29.)

A „merces laboris“, azaz a munkabér is törvényeink és a helyhatóságok statumai által különös védelemben részesült.

1737-ben elrendeli a kormányzék az összes mesterembereknek összeírását. (1737. 1—17; az összeírás eredménye nem maradt ránk.)

A munkát kereső mesterlegénynek mindig a legöregebb mesternél kellett jelentkeznie és csak azután mehetett a fiatalabbakhoz. (1754. szept. 10.)

Télen nem igen akadt sok tennivaló a mestereknél; ha a legény a gazdája költségén telet ki, a tél elmúltával is köteles volt a mesterénél megmaradni; ha azonban a saját költségén telet ki, tavasszal a törvényes formák betartásával el távozhathatott gazdájától. (1754. jún. 11.)

Egy házban két csizmadia nem lakhatott. (1753. jan. 17.)

Megállapítja a magisztratus, hogy a céhek jogszabályai az ország törvényei, a közönséges céh artikulusok, a kir. parancsnok és a kir. commissionális végzések; ennek leszögezése azért vált aktuálissá, mert a szücsök engedély nélkül tartottak gyűlést, amiért 100 frt. pénzbüntetésre ítélte a magisztratus a céhet. (1758. nov. 24.)

Minden céh tartozott a mester felvételekről a belső tanácsot értesíteni. (1759. dec. 1.)

Ha a mesterlegényt a céh alkalmatlannak ítélte a mesterségre, a belső tanács meghosszabbíthatta annak vándorlási idejét. (1661. máj. 15.)

Kir. parancs alapján azon mesterembert, aki más vidéken remekelt, új remekszítésre nem lehetett kényszeríteni; azonban tartozott lefizetni 30 frt. taksát és azután köteles volt egy ebédet adni. (1761. jún. 9.)

A céhek a mesterek számát megállapították és a megállapított számon túl nem vettek fel senkit sem a mesterek közé, de ugyanígy járt el a belső tanács is, amikor kimondja, hogy egy asztalos mesterre szükség van a városban ezért kö-

veteli a céhtől Fiertschkó József felvételét. (1761. aug. 18.)

Általában a céh adott legényt a mestereknek; de ha a mesterember legényét a maga költségén és fáradságával szerezte, attól a céh nem vehette el. (1762. okt. 15.)

Megtörtént, hogy a céh a mesterjelölttől az ártikulusokban kitüntetett összegeknél több pénzt követelt; ilyenkor a belső tanács a többletet törölte, a céhet pedig megintette, hogy „illetlen exactiokat elkövetni többször ne merészljen.” (1764. márc. 20.)

Kimondja a magisztrátus, hogy amely mesterember legényét nem fizeti, attól „elvetődik.” (1765. szept. 3.)

A céhek bevételeikről és kiadásaikról tartoznak évről-évre számadást készíteni, amelyet a magisztrátus elé kellett terjeszteniök. (1770. jul. 9.) A számadás lelkiismeretes felülvizsgálás tárgyát képezte; egy ilyen felülvizsgálat alapján figyelmeztette a belsőtanács a cizmadia céhet, hogy jövődelmét hiábavaló eszem-izsomra ne költse, mert az ilyesmi a helytartó-tanács parancsolatával ellenkezik. (1771. nov. 18.)

Felhívták a céheket, hogy a bevett mesterembert a kommisszárius jelenléte nélkül „bé hitetettnei ne merészellyék”. (1771. jan. 28.)

Az öreg és tehetetlen mestereknek a céhek soronkívül adatnak legényt. (1773. jan. 4.)

Érdekes módon lett tagja a mészáros céhnek Saller Pál mesterlegény; nevezett a céh előtt megígérte, hogy néhai Halász Mészáros Sándor után lenmaradt 50 frt. adósságot kifizeti a céhnek, ezért nevezett a magisztrátus felvette a mészáros mesterek közé. (1774. febr. 7.)

Ha a mesterjelöltet a céh nem inkorporálta, az a városi magisztrátustól kérte felvételét; ha ez is elutasította, a helytartótanácsához fordult a kérelmező és ha itt is eredménytelen volt instanciája, akkor a királyi trón elé élé vihette folyamodványát, (1774. máj. 21.)

Kreinecker József kontárkodván, munkáját visszautasítja a belsőtanács, figyelmezteti egyúttal, hogy még az egyszer visszahelyezi iparába, de ha ismét kontárkodik, „so dieser in der Puscherey betreten wurde, mit 32 Stockh Streich belegét wirdt”. (1774. dec. 19.)

A mesterinasok felszabadulásuk alkalmával „szabaduló taxa” fizetésére voltak kötelezve. (1775. jan. 9.)

Mária Terézia uralkodásának vége felé gyakran olvasunk a székesfehérvári mesteremberek elszegényedéséről; a szücsökről azt írja a belsőtanács jegyzője, hogy munkájuk nincsen és kapával, meg ásóval keresik meg a mindennapi kenyerüket és adózni nem tudnak. (1773. jan. 6.)

Szomorú következménye volt ez annak, hogy Ausztria gyarmatának tekintették Magyarországot, amelyből megnehezítették az iparcikkek kivitelét, az élelmiszerek árát pedig lenyomták, hogy az itt elhelyezett katonaság olcsón eltartható legyen.¹ Mária Teréziának közgazdasági po-

¹ Grünwald Béla: „Régi Magyarország.” 307. old.

litikáját is ezek az irányelvek vezették, amelyek az iparúzó polgárság elszegényedését akarták; a mesteremberek közül Székesfehérváron is sokan abbahagyták mesterségük folytatását és áttértek a földművelésre. Ismerünk ma is élő székesfehérvári földműves családokat, amelyeknek ősei még a 18. század elején iparúzással foglalkoztak.

Élénken rávilágít az alábbi esemény arra, hogy mennyire megbízható és lelkiismeretes teljesítményt követeltek a 18. században a mesteremberektől; amikor Nádasdy Ferenc (egyúttal horvát bán is volt) gróft fejevármegyei főispáni méltóságában üdvözölték, üdvözlésére megjelentek előtte a városi magisztrátus képviselőiben Vicsenti Sebestény és Dobos István belső tanácsbeliek is; a főispán ezek előtt panaszt emelt Pemiller András itteni órás ellen, aki alig tizenkét évvel ezelőtt készítette csak el az ő óráját Lepsényben és azt már nem lehet használni, ezért a főispán a városi magisztrátustól „elégítelt” kér. A tanácsbeliek erről jelentést tettek a magisztrátusnak, amely gróf Nádasdy jogos kívánságára azonnal törvény elé parancsolta az órát, meghagyván neki, hogy a rosszul készített órát a megegyezés értelmében jól megcsinálni el ne mulassza. (1775. okt. 27.)

A borbély céhnek alábbi határozata beiktatott a belső tanácsi jegyzőkönyvbe: „akár melly Legény és szabadult Inas is, aki Gazdájatul el menni szándékoznék, itt helyben egy végben másnál Conditioiban ne állhatna mind addigh méglén üdöközben vidéki helyen fél Esztendő szolgáltyában el nem töltött volna.” (1775. márc. 28.; a borbélyok gyógyítással is foglalkoztak és nem tévesztendő össze a „borotvas mesterek”-kel.)

Dacára annak, hogy a céhek nagy óvatosságot mutattak a jövevény mesterekkel szemben, mégis a magisztrátus kívánságára szívesen fogadtak olyan mesterembert, aki teljesen új iparággal jelentkezett. (l. Kollmann Károly „parocarius” felvételét: 1775. nov. 6.)

Rosszul végzett munkája után kártérítésre ítélték Tolnaj Istvánt, aki Horváth Tobak Ferenc „sörtéssét megherélvén, aminek következtében a tulajdonos a sertés vérért venni kéntelenített legyen”; ezért Tolnaj István a sertéshús árának megtérítésén felül egy frt-ban „marasztatott”. (1775. máj. 29.)

A győri fazekasok arra kérték a belsőtanácsot, hogy a székesfehérvári országos vásáron eladatlanul visszamaradt készítményeiket itt hagyassák a legközelebbi országos vásárig, hogy ezzel a haza- és visszaszállítás költségeitől szabaduljanak; a magisztrátus úgy határozott, hogy a kérdéses áruk Szovár Mihály, Juranics János, Resetár János és Németh Faragó János megbízottaknál hagyhatók ugyan, de ha e megbízottak a vásáron kívül csak egyetlen darabot is eladnának, az összes árukat elkobozzák, ha pedig a győriek által történnének eladások, azok 12 frt. pénzbüntetést fizetnek. (1775. október 27.)

Van adatunk arra is, hogy jobbágyot nem vettek fel a mesterek közé, hanem előbb fel kel-

lett magát szabadíttatni a földesuri hatalom alul. (1776. febr. 9.)

Ha a mesterember eladta mesteri jogát, azt tartozott tudomására hozni a magisztrátusnak; ha a vevő mesterlegény volt, a belsőtanács megbizta a céhet, hogy adjon fel neki remekdarabot és úgy taksálja őt, amint az az özvegyeknél szokásos; a mesterségre vonatkozó adásvételi szerződést pedig beiktatták a magisztrátus jegyzőkönyvébe. (1779. szept. 13.)

Dacára a céhszabályoknak a vándorlási évekre vonatkozó rendelkezéseinek, Adamecz András magyar varga mégis azt hozza fel a belsőtanácshoz intézett kérvényében, hogy a magyar vargák céhében 15 olyan mesterember akad, akik sohasem vándoroltak. (1786. évi 972. sz.)

Ha a mesterlegény el akar távozni a városból, hogy másutt keressen munkát, a magisztrátusnál ezt jelteni tartozik; a magisztrátus ilyenkor felhívja az illetékes céhet, hogy a távozó részére „Kundschaftot” állítson ki pecsétje alatt, (bizonyítvány, amely részben erkölcsiségéről, részben tanúsított munkaképességéről szól: 863/1786. fasc. X.) a legény érdeme szerint.

II. József a körmenetek alkalmával eltiltja a céhzászlók vivését.¹ Minthogy a céhek hű őrei voltak a vallásosságnak, templomi zászlajuk is volt, rajta a céh védszentjének képével; az egyes templomokban pedig céhi oltárok is voltak.

Hazánkban ezen időkből az ipar nagyobb részben idegenek kezében volt, akik a céhkényszer alatt élve, inkább a helyi piacok, vagy a közelben lévő városok országos vásárai számára dolgoztak; a leglátogatottabb országos vásárok a pestiek voltak, ahova a székesfehérvári mesteremberek rendszerint ellátogattak, de híresek voltak a helybeli vásárok is.

Már a történetírás is megemlékezik arról,² hogy a német városi polgárság, különösen a pesti, pozsonyi, kassai, soproni, temesvári, pécsi és székesfehérvári tartja fenn az iparüzemek legnagyobb részét; nálunk a vargák, szijgyártók, timárok, takácsok, szabók, kovácsok, mészárosok, asztalosok és csizmadiák közül emelkednek ki jobbra a tehetős polgárok és ezekből tevődik össze jó részben a magisztrátus és a választott polgárság is néhány honorácior beszámításával — a 19. század elejéig. (Még 1800-ban is Rode András timár a város első tisztviselője.)

Az 1805-ben kiadott céhszabályzat már némi engedményeket foglal magában a céhkényszerrel illetőleg, azonban az 1813-ban közrebocsátott „generales articuli caehales” (általános céhszabályzat) örökösen eltörli az ugyanazon városban működő mesterek számának megszorítását; ezen ártikulusok szerint minden mesterlegénynek meg kell engedni a remekelést, aki a feltételeknek eleget tesz; a céhek helyett a közigazgatási hatóság is adhat a remekelésre engedélyt, sőt kivételesen egyeseket fel is menttet az alól; a magisztrátus a paradigma (remekdarab) bírálatával céhen kívül álló ipa-

rosokat is megbizhat. Remekelés alkalmával vendégeskedni tilos. Meghagyják az ártikulusok, hogy „blauer Montag”-ot tartani nem szabad és ugyan csak tilalmazza a munkának hétköznapi abbahagyását; tiltja a mesterlegényeknek, hogy egyik a másikat a mester ellen izgassa, vagy hogy a munkát önkényüleg megszüntessék. Nem szabad összebeszélniök a mestereknek az ipari termékek árának felemelése céljából; egyben tiltva van az is, hogy akár a mesterek, akár a legények a törvényes felsőbbségnek az engedelmisséget megtagadják.

A vándorlást a mesterlegénynek szigorú köteleességévé teszik ezen szabályzatok, mert az csak a három évi vándorlási idő leteltével remekelhet, hogy mesterré avatható legyen; azonban a külföldön vándorlást igen megnehezítette a szigorúan kezelt útlevélrendszer, mert a legény kénytelen volt útlevélért a helytartótanácsához, esetleg az udvari kancelláriához kérvényt beadni, amelyben jeleznie kellett, hogy hol és meddig szándékozik tartózkodni. A kormányzástól nyert engedélyhez azután köteles volt a mesterlegény betűszerint ragaszkodni és megtörténhetett, hogy utazási engedélye értelmében épen akkor volt kénytelen eltávozni valamely kedvező munkahelyéről, amikor esetleg további ott időzésével mesterségében nagyobb tudást sajátíthatott volna el, vagy ott szerencsésjét alapíthatta volna meg.

A „Generales articuli caehales” értelmében minden céh köteles volt átdolgozni a maga céhszabályait; a bécsi kormánynak ezzel nem az volt a célja, hogy elősegítse az ipar fejlődését, hanem inkább rendet akart teremteni a visszaéléseket elkövető céhek között.¹

Az esti záróra betartását szigorúan megkövetelték mesterlegényektől; ha „nach gethanenen Zapfenstreich” a korcsmában találták őket, az őrség által bekísértettek. (1727. aug. 5.)

Szigorúan meg kellett tartani minden mesterembernek az ünnepi és vasárnapi munkaszünetet is; kivételt csupán a borbélyoknak engedélyeztek, akik gyógyítással foglalkozván, ünnepnapokon is dolgozhattak. (1766. nov. 28.)

A chyrurgusoknak meghagyták, hogy növendékeiket (Tyrones, 1774. febr. 7.) ne alkalmazzák háziszolgálatra, hanem vezessék be azokat az anatómiába és a chyrurgiába; ezeket a céhbe csak akkor vehették fel, ha előbb a városi orvos előtt vizsgát tettek le.

Ha a pékek süteményei kifogás alá kerültek, esetleg nem volt meg az előírt súly a kenyérnek, vagy süteménynek, vagy a minőségre nézve rossznak találtattak, akkor azokat a magisztrátus elkoboztatta. (1764. szept. 4.) A kenyér és sütemény súlya hónapról-hónapra állapított meg. (1773. aug. 13.)

Foltozással foglalkozó mesteremberek új munkát nem vállalhatnak. (1722. dec. 18.)

A városi magisztrátusnak gondja volt arra is, hogy a mesterjelölt remekkészítési kötelezettségének határidőre megfeleljen; amidőn megállá-

¹ Szilágyi S.: Magyarország története. 8. k. 394. old.

² L. Szilágyi Sándor i. m.

¹ Szilágyi S. i. m.

pította, hogy valamelyik jelölt a megszabott napra nem készült el remekdarabjával, kitűzött részére egy utolsó terminust — körülmények terhe mellett. (1840. évi 97. sz.)

Ha a mesterdarabnak valamely fogyatkozása volt, az a belsőtanács engedélyével pénzen megváltható volt; „Kovács Mártonnak imponáltatott, hogy az Mester darabjának fogyatkozását 10 f-okkal meg válcsa, egy Ebédet és 6 f. Szövetnyegre, és Zászlóra adgyon, annak utánna az itt való Kovácsok Közé fél Czéhre bé vetetődgyék". 1762. máj. 7.)

A 19. században arról olvasunk, hogy a remekdarabot a mesterjelölt a városházán volt köteles elkészíteni, mesterek felügyelete alatt. (1842. évi 13. sz.) A magisztrátusnok ezen rendelkezése nyilván a remekkészítés hatékonyabb ellenőrzése céljából történt.

A magisztrátus a remek feladás jogával a céhbiztost is felhatalmazta; minthogy az volt a cél, hogy a mesterjelölt remekét értékesíthesse, azért megbízzák a céhbiztost, hogy: olcsó és kelendő remeket feladhasson". (1845. évi 2418. sz.)

A munkabért a hatóság szabja meg az újabb időkben is; az 1840. évi tanácsi jegyzőkönyv tanúsága szerint a kőműves és ácslegények napibérét a polgármester és a szószóló állapították meg, amelyek utólag a gazdasági ülésen bejelentettek. (1840. évi okt. 30-án felvett jkv. 7. sz.)

A céhek a mesterlegények után hetenként és fejenként egy garast tartoztak befizetni a városi betegek intézetébe, amiért a beteg mesterlegényeket ingyen gyógykezelték. (1840. évi 868. sz.) A hátralékosoktól a magisztrátus behajtatta tartozásukat. A városi betegek intézetében bizonyos céheknek ágyalapítványaik voltak; ezt onnan tudjuk, hogy a molnár céh feloszlása alkalmával a városi kórházban lévő ágát a város rendelkezésére bocsátotta. (3859/1874. sz.)

Céhstatisztikai adatok igen gyéren fordulnak elő a város levéltárában; néhányat közölhetünk ezek közül: 1722-ben a székesfehérvári csizmadiák száma 22, a szíjgyártó mesterek 1775. évi létszáma pedig 9 volt. (1722. ápr. 28.; 1775. jan. 9.) 1786-ban 8 magyar varga volt csupán a felsővárosban (1776. évi 1167. sz. XII. fűsc.), 1840-ben azonban az összes székesfehérvári céhek számát 32-re teszik (1840. évi jkv.), 1845-ben pedig 30-ra. (1845. évi jan. 7.)

A székesfehérvári városi levéltár belső tanácsi jegyzőkönyveiben a különböző időkről feljegyzéseket találunk az aranyművesekről, asztalosokról, ácsokról, bábosokról, borbélyokról és bo-

rotvás mesterekről, a cipészekről, a cipősütő aszszonyokról, csapókról, csizmadiákról, fazekasokról, gyertyamártókról, halmészárosokról, hentesekről, herélőkről, kádárokról, kéményseprőkről, kovácsokról, kőművesekről, lakatosokról, mészárosokról, molnárokról, órasokról, puskásokról, fehér- és fekete pékekről, sebészekről, magyar-, német- és köpönyegszabókról, szappanosokról, szíjgyártókról, szűcsőkről, téglavető és cserépkészítőkről, tobakosokról, üvegesekről, magyar- és németvargákról és zubbonykészítőkről.

Hogy fogalmat alkothassunk magunknak arról, hogy a mesterjelöltnek mennyi pénzébe került a céhbe való felvétele közöljük azt a lajstromot, amely szerint egy csizmadia legény lefizette a szokásos díjakat: táblajárás 5 frt, vándorlásért 15 frt, mester esztendő 30 frt, karmazsin bemutatás 4 frt, 3 napi tartás 15 frt, remekvizsgálás 11 frt, remekváltás 1 frt 50 kr., céhbeadás (a mesterdarabnak a céhbe beadása) 30 frt, ebéd 10 frt, zászló és fáklyapénz 8 frt, borpénz 1 frt; ha ezenfelül még valamely szabálytalanság is előfordult a remekkészítés körül, mindezen összegekhez még 5 frt bírságot is hozzászámítottak.

Ha az egyes céhek önmagukat fentartani már nem voltak képesek, vagy a leapadt taglétszám miatt a céh nem volt fentartható, ezen céhek hatósági engedéllyel más céhekkel egyesíthetők voltak; nálunk pl. az órás-, puskás- és aranyműves céhek voltak egyesítve a többi között. (1840. évi 571. sz. városi levéltár.)

Inasfogadás alkalmával két mester volt a kezes; az inast a nyitott céhláda mellett fogadták fel és inasévei elteltével ugyancsak a nyitott céhláda mellett szabadították fel; ilyenkor felolvasták előtte a céhszabályokat, azután a céhmester kezét nyújtott neki; ez a kézfogás tulajdonképpen legénnyé avatása volt. A szabadulás tényéről okmányt szerkesztettek, magának az új legénynek pedig „tanuló levelet” adtak. (Kundschaft, Kundschaftos levél.) A legények testvériségeket alkottak; a testvériségeknek is volt ládájuk, amelyből a felmerülő testvériségi költségeket fedezték; ha a legény vándorolni ment, a testvériség tagjai kikisérték a város kapuján.

Farsangi időkben a céhek multságokat rendeztek a magisztrátus engedélyével; voltak külön körmeneteik is; a céhbéliek a mesterek családjában előforduló esküvőkre és temetésekre is kivonultak; ha valamelyik mesternek leánya férjhez ment, annak a céhzászlóra szalagot kellett adnia; néhány régi céhzászló a mai napig fennmaradt.

Albensis.

Kultúra, irodalom és művészet.

Hangversenyek. A nyári pihenő előtt, 1931 június 3.-án a Szent István terem még egyszer megnyílt és rég nem élvezett művészi élményben volt része Székesfehérvár közönségének. Vitéz Mody Zoltán altábornagy fővédnöksége alatt a

kard hódolt a kereszt előtt a *Prohászka emléktemplom javára rendezett hangversenyen*. A műsört a 3. honvéd gyalogezred zenekara vezette be Schwarzkopf Arthur főkarnagy vezetése alatt Erkel: Hunyadi László nyitányával. Utána Rosta-

házy Anci énekelte Gounod: Ave Maria-ját, majd Tarnay Alajos dalát, melyet Falu Tamás finom lírai költeményére komponált. Művésznőnk oly hatalmas sikert aratott, hogy a dalt meg kellett ismételnie s a közönség melegen ünnepelte a jelen volt szerzőt is. Tower Vilmos beszéde után Kollerné Bárány Sziszi hegedűművésznő virtuóz számai következtek, majd Hegyi Emánuel zongoraművész ragadta magával a zene hullámain a közönség lelkét. Ez alkalommal jelent meg litografiában Schwarzkopf Artur zongorára írt gyönyörű „Gyászindulója” Prohászka Ottokár emlékének ajánlva. (V. ö. Szfv. Napló IV. évf. 125. sz. 1931 jún. 6. Fejérmegyei Napló XXXVIII. 125., 1931 jún. 6.)

1931 november 12.-én hangverseny keretében ünnepelte a Székesfehérvári Zenekedvelők Egyesülete 30 éves és a 3. honvéd gyalogezred zenekara egy évtizedes fennállását. A hálás elismerés palmaágát Schwarzkopf Arthur főkarnagynak kell átnyujtanunk, ki átvette Fricsay Richardnak a ragyogó békevilágból maradt örökét és nehéz körülmények között igaz művészi lelkesedéssel és áldozatos odaadással emeli a zeneművészet hagyományait városunkban el nem ért tökélyig. Goldmark: Sakuntala nyitánya után Setét György művészi előadásában hallottuk Brahms D-dur hegedűversenyét, majd Paganini versenyt. Ezt követte Schwarzkopf Arthur Scherzoja, majd négytételű „Magyar szvit”-je (Fehérvári hangulatképek). I. része a város sürgés-forgását jellemző Allegro; a II. rész a pásztoridill fuvola és hegedűkettése; a III. tétel a parasztlakodalom friss pezsgő ritmusa, míg a IV. tétel a nyáréjszaka az Öreghegyen hangulatgazdag képe fejezi be a gyönyörű művet. (V. ö. Szfv. Napló IV. 258. 1931 nov. 14. Hafisz cikke; Fejérmegyei Napló 258 sz. nov. 14.)

Jubileumok. A Mantz-óvoda 25 éves fennállása. 1931. nov. 10—11.-én ülte meg fényes keretek között a Mantz óvoda fennállása 25 éves fordulóját. Az intézmény jubileuma egyúttal a jó Erzsébeti (Héjj Erzsébet) jubileuma is, ki az intézet megalapítása óta gondozója, nevelője e virágos kertnek s ki fáradhatatlan buzgalomával országos hírnévre emelte a Mantz-óvodát. Diszülés és jubileumi előadás a színházban emelte az ünnep fényét, melyen az apróságok bájos közvetlenséggel adtak elő néhány kis szindarabot. (V. ö. Szfv. Napló IV. 531 sz. 1931. okt. 13.; Fejérmegyei Napló XXXVIII. 232. 1931 okt. 14.)

Sik Sándor: „Szent István utolsó éjszakája” előadásával ülte meg a helybeli Urak-, továbbá az Iparosok és Kereskedők Kongregációja fennállása 10 éves fordulóját okt. 3.-án. Előadást megelőzőleg P. Bangha Béla mondott hatalmas beszédet a mai világ könyörtelen pénzvilágáról, sötét kilátásairól s a katolikus charitas kiépítését sürgette. A darab hatása megrendítő volt, ami hatalmas belső drámai erejéből folyik. Habár sok benne a szónoki elem, mégis túltör rajta a tragédia lelke és szívbe markol, gondolkodni késztet. A modern francia pszichológiai drámák ereje leng Sik e darabjában, mely a költő legjobb nemű

alkotása. A művet Dormuth Árpád rendezte előadásra: A szereplők közül Csernay László: Vazulja, Keszei József: Istvánja, Juhász Gyula: Pétere, Szuplicz A.: Szalókja és Dormuth Árpád: Öreg regőse emelkedik ki. (V. ö. Szfv. Napló IV. 225. 1931 okt. 6.: bj. cikke, ugyanott P. Bangha beszéde. — Fejérmegyei Napló 1931 okt. 6.)

Vitéz Szarka Géza: Szent Erzsébet misztériumának előadásával hódolt a székesfehérvári Uriasszonyok Sz. Erzsébet Kongregációja és a Sz. Erzsébet Leányklub a nagy magyar „szociális” szent halálának 700 éves évfordulóján nov. 19.-én Szent Erzsébet emlékének. A misztérium bemutatja azokat a jeleneteket, amelyekben a szent asszony nagysága a legszembetűnőbb: Az udvari emberek közt gúny és rágalom tűzében, szegényei között, kik rajongásig szerették, látjuk száműzetését, látjuk a kolostorban és az országút mellett, látjuk halálát és megdicsőülését s mindez a mai kor keretébe állítva, a mai kor tipikus emberalakjainak szemén keresztül. Drámailag erősen felépített három felvonáson viszi keresztül a nézőt, mély és hatásos jelenetek és végjelenetek teszik lenyűgözővé a rövidebb és talán fokban lehaljálabb utolsó két felvonás mellett, melyet azonban színes képek emelnek és ragadnak tovább úgyhogy tökéletes egészzé olvad. A darab rendezési munkáit itt is Dormuth Árpád végezte, míg a zenei részeket Schwarzkopf Artur főkarnagy szerette hozzá. A szereplők művészi játékot produkáltak. A darab lelke dr. Szabó Erzsébet volt, ki a főhős szerepét alakította; özv. Say Rudolfné Zsófia fejedelemszony szerepében remekelt, dr. Korniss Elemér Lajos herceget, Manger Emil Henrik herceget, Dormuth Árpád Konrád atyát, Ruff Béla eretneket, dr. Kristóf László Klingort, dr. Barth Rezső Isbert grófort, özv. Czenthe Pálné koldusasszonyt, Kiss Ágoston koldust alakítottak szinte művészi tökéletességgel. Az előadás 6 zsúfolt házat élt meg és még sokan maradtak, kik nem láthatták. Felejthetetlen élmény ez városunknak, mire szerző és rendező egyaránt büszkén tekinthetnek vissza. (V. ö. Szfv. Napló: IV. 264. sz. 1931. nov. 21. Fejérmegyei Napló: XXXVIII. 264. sz. nov. 21.)

Könyvek: B. Szabó István—Bérczi Vilmos szerk. Fejérvármegye és Székesfehérvár törvényhatóságának almanachja. Székesfehérvár, 1931. Csitáry G. Jenő. Izléses, gondos munka. Az almanach három részre oszlik. Tartalmából kitűnnek Szabó Imre: Fejérvármegye történeti kialakulása; Schneider Miklós: Karcolatok Fejérmegye multjából és dr. Juhász Viktor: Székesfehérvár közigazgatásának képe 1848 előtt című helytörténeti cikkei. A művet azután a város és megye közéletének és tvh. biz. tagjainak rövid életrajzi adatai fejezik be. Az almanach hézagpótló munka és fontos kézikönyv egyesületek, intézmények részére.

Révész Amadé: Kádár álma. Székesfehérvár Szammer I. utóda Pannonia nyomdával. 1931. Pannonia Könyvtár 10. Kis 8° 37 l. Az ifjúság részére készült elbeszélés Szent István korából. Kompozícióban kissé laza s ezért kevésbé szug-

gesztív erejű, bár stílusában a mesélő hangja sokszor tovaragad. A történet az ismert István—Vazul ellentétén épül fel és a pogányságnak önmagába való összeomlását rajzolja Kerecseny táltos fián, a kis Kádáron keresztül.

Jövünk. A székesfehérvári Szent István reál-gimn. VIII. oszt. antológiája. Csitány G. Jenő, Szfvár. 1931. Kis 8° 16 l. Igéret a jövőre vonatkozólag, erős önbizalom és merész álmok. Mindenesetre néhány sokatigéző tehetség, akiknek

lantján ugyan erősen érzik Mécs, Reményik, Ady, Babits hatása, mégis van eredeti gondolatuk és önálló képviláguk, — a jövő mutatja meg, merre visz majd útjuk. Nevük álljon itt megörökítve: Lendvai Károly, Rab Tamás, Rozgonyi István, B. Szabó Géza, Vizvári Gábor. (V. ö. Szfvári Napló IV. évf.)

Szarka Géza: Szent Erzsébet Misztérium 5 felvonásban, előjátékkal. Szfvár. Pannonia. 1931. Kis 8°. (Jubileumok cím alatt.)

MÚZEUMI ÉRTEŚÍTŐ

A múzeum ásatása Előszálláson.

Gergelyi Béla, előszállási állami tanító f. évi május 12-én kelt levelével jelentette múzeumunknak, hogy ama terület szomszédságában, ahol a múzeum 1929 augusztus havában már végzett ásatást, lovas sírt találtak, melynek leleteit őrizetbe vette. E lovas sír után, miként írja, több sír is következik. Ezek feltárása azonban csak augusztusban lehetséges, mikor a vetemények onnan kikerülnek.

A jelentés alapján a zirci apátság előszállási uradalma által adott munkaerővel Jankó László győri állami tanítóképzőintézet c. igazgató, buzgó régiségbúvár szíves közreműködésével az ásatást aug. 24-én kezdtük meg és 28-án fejeztük be. Első teendőnk volt a Gergelyi által őrzött leletnek megtekintése és átvétele, melynek gazdagsága és érdekessége felülmúlta várakozásunkat és fokozta további kutatásra való vágyunkat. Helyszini szemlét tartva megállapítottuk, hogy a leletek a „Székesfehérvári Szemle” f. évi első számában ismertett népvándorláskori temetőtől délkeletre, Lajtos József 1907. számú házának kertjében kerültek elő. E ház szemközt van az 1906. sz. házzal, hol 1929-ben ástunk. A két házat csak az úttest választja el egymástól és így a most feltárt sír joggal tekinthető a már kiásott temető folytatásának.

A munkát az említett ház szőlővel be nem ültetett területén kezdtük meg annál a veremnél, ahol a Gergelyi által átadott leleteket találtak. Hat kutató árkot húzva mintegy 420 négyzetméternyi területet kutattunk át. Az 1929-i ásatás sírjainak száma a már említett ismertetés alapján 27, a most feltárt sírok száma az 1907. sz. ház területén 23, melyek leírása — a számozásban folytatva a korábban feltárt sírok számozását — a következő:

27 a) sír. Tartalma Gergelyi Béla leírása szerint egy ember és egy lócsontváz, mely teljesen korhadt. Az embercsontváz lábbal keletnek feküdt, melléklete a csipő tájon vasroszda csomó. A lócsontváz mellékletei: zabla vasból, két ken-

gyel maradványa vasból, keresztalakú, hosszúkás négyszögű és félgömbszerű bronz szerszámdíszek.

28. sír. A csontváz erősen bolygatott, melléklete agyagedény töredékei. (Lt. sz. 8346.)

29. sír. Bolygatott sír csontváz nélkül három barázda-szalaggal díszített agyagböggrével (8347).

30. sír. Az elég jó állapotban levő csontváz balcombja belső felén a sírban mérve 20 cm. hosszú kés, a szájban kis bronz karika, a bal felső karnál csatrésztlet, a bal medence táján csiholóvas töredékei kovával (8348).

31. sír. A csontváz felső része bolygatva, a bal medencénél kés és csat maradványok, a bal lábánál hengeralakú, belül üres 5 cm. hosszú csonttárgy (késnyél), a jobb medencénél vörös színű átfúrt agyagkarika (8349).

32. sír. A fiatal, korhadt csontváz medencénél kés, csattöredék és nyitott szélű, köpüs balta (8350).

33. sír. Fiatal, korhadt csontváz a fejtájon bronz fülbevalóval (8351).

34. sír. Melléklete bronzfüggő, a csontvázból csak a koponya volt megmenthető (8332).

35. sír. A csontvázból csak a koponya néhány töredéke maradt fenn, mellékletei: a jobb lábánál formás, füles pohár, a csipőnél füles bronzcsüngő, a mell táján római bronzstílus, nyaknál gyöngyszemek és 2 fülbevaló, továbbá vaskés és csatmaradványok (8353).

36. sír. Az elkorhadt csontváz mellett a jobb lábszárnál agyag orsógomb, a kulcscsonton bronz-töredék, a medence tájon csat és késtöredék, vasláncrésztletek, karikák és hajlott pántszerű töredékek (8354).

37. sír. A korhadt csontváz lábánál két edény töredékei, a gerinctájon egy négygombos bronzdíz és egy nyolcasalakú bronztárgy alsó részükön fülekkel, a medencénél vaskés, a térd körül négy nyílhegy (8355).

38. sír. A hasznavehetetlen csontváz mellett vascsat (8356).

39. sír. A fejnél bronzkarika és göböcske,

a medencénél csat, bal combnál kés csontnyéllel, a lábnál két edény (8357).

40. sír. A korhadtt csontváz medencéjénél szíjvéget alkotó bronzlemezek, a jobb combon 25 cm. hosszú kés. felette vaskarika (8358).

41. sír. Korhadtt csontváz. mellette a nyaknál bronzgömböcske töredékei, 2 kis bronzkarika, deréktájon láncszerű vastöredékek (8359).

42. sír. A csontváz jó, de mellékletek nélkül.

43. sír. A csontváz korhadtt, mellékletei a jobb karnál 2 nyílhegy, az egyik feltűnően nagy (lemeze 5 cm. széles, 8 cm. hosszú) a deréknél csontcsat, gyöngyszem, bronzlemezke, gyűrűsféjű vasszeg, két kova és vastöredékek (8360).

44. sír. Korhadtt csontváz fejénél két függő ezüstmű, a nyakékszer alkatrészek: egy nagyobb ezüst gömb, egy kisebb feltűzhető ezüstmű, egy ugyanilyenek töredéke és 6 fehérrel tarkázott piros üvegszerű gyöngyszem (8361).

45. sír. A koponya kivételével korhadtt csontváz, derekánál egy hatalmas, pántos vascsat maradványai, az egyik darabon két bronz gomb (8362).

46. sír. A korhadtt csontváz fejénél törött agyagbögge (8363).

47. sír. A korhadtt csontváz nyaktáján 3 gyöngyszem, a medencénél vascsat (8364).

48. sír. A csontváz korhadtt, melléklet a deréktájon csattöredék, a lábnál vörös foltos agyagbögge 3 barázdás szalaggal (8365).

49. sír. A csontváz korhadtt, melléklet a fejnél két fülbevaló, a nyakon 5 szem gyöngymaradvány üvegből, a deréknél agyag orsógomb (8366).

50. sír. Lelőhelye 1908. sz. ház (Nagy Pál tulajdona) kertje, ahol egy próbaárkot húzva akadunk rá annak bizonyágául, hogy a temető ide is kiterjed. Az itt talált korhadtt csontváz mellékletei: a ballábnál késtörredék, a medencénél csatrészek, a fejnél egy csipkés szélű bögge.

Összehasonlítva az 1929. évi ásatást a jelenlegivel az eredmény, míg akkor 27 sírből 8 csontvázat sikerült megmentenünk, most 24 sírből csak 2 teljes csontváz és 2 koponya hasznavehető. A csontanyag tehát itt silányabb. A leleteket illetően a régebbi ásatásnál feltűnő az edények aránylagos nagyobb száma. A 27 sír közül 17 tartalmazott összesen 21 edényt, míg a most feltárt 24 sírből csak 5 volt bögrés, 10 edénnyel. Egyéb leletekben amazok ezekhez képest szegényesek és azt a benyomást keltik, hogy oda a telep szegényebbjei, míg a temető idén felásott részébe jobbmódúak temetkeztek.

Ilyen jobbmódú, előkelő egyéneknek kell tartanunk a 27. a) sír tulajdonosát, kit lovával együtt temettek el. Gergelyi jelentése szerint az embercsontváz mellett nem találtak semmit. Annál kiadósabb volt a lócsontváz a rajta talált zablával, kengyelekkel és lószerszámdíszekkel. Különösen értékes a zabla, mely nem a népvándorláskori sírokban gyakori, egyszerű, karikás, u. n. csikószabla, hanem a ritkább hosszúszerű, feszítő zablák közé tartozik és minden alkatrésze fenmaradt.

A száj két oldalán függélyesen húzódó szárainak felső vége kihajló, alsó részük tojásdad alakú lemezzé lapul. Megvannak az ép szájrúdak végén a gyeplő bekapcsolására szolgáló karikák is. Nagyon érdekes és eddig ismert leleteink között újszerű a kantárszárakhoz való erősítés módja. Erre szolgáltak azok a szájrúdak végénél fent is, lent is kiugró páros lemezű pántok, melyek lemezei közé beeresztett kantárszárújjakkal nittelő szegekkel voltak megerősítve. A Hampel által közölt zablák közül a regölyi (Alterth. d. f. Mitt. I. 585. a.) hasonlít leginkább hozzá, de a mienknél rongáltabb és a kantárszárerősítő szerkezet is hiányzik róla.

A két kengyelből egyiknek csak fülrészlete maradt fenn, a másik ép, csak talpából hiányzik valami. Almakerek alakjával jellegzetes avar típus. Szárai szögletesek, lent kiszélesedő talplemezben folytatódnak. Füle nyakkal kapcsolódik a szárakhoz, hosszúkás négyszögalak, szélén kiemelkedő párkány. Hasonlója a szeged-öthalmi lelet (Hampel J: Alterth. I, 499. a.)

A lószerszámdíszek analogiáit a kunágotai, nagymányoki, madarasi (Hampel J: Alt. III. 262, 270, 272 t.) avarsíreletekből ismerjük. Alakjuk szerint három csoportra oszthatók. 1) 17 drb. félgömbalakú, sima gomb (átm. 2·4 cm.) Néhány darabban a belsejüket kitöltő megszéneseedett fa is fennmaradt közepén gyűrűs fejben végződő bronzszeggel. A bronzkupakok belső felületén látható nyomok szerint a belsejüket kitöltő fa szögecsének fejével voltak hozzájuk forrasztva. A szerszámszújjakra való ráerősítés a fából kiálló szegvégek odanittelésével történt. 2) 5 drb. keresztalakú bronzveret; három egyenlő águk félgömbalakú, a negyedik hosszabb nyúlvány legyezőszerűen szélesedik és redőzött. Hosszuk 5, szélességük 4·3 cm. Két példányban itt is fennmaradt a belsejüket kitöltő faanyag. Fettich Nándor szerint eredetük a szkítakorra nyúlik vissza és nálunk egy még keleten meginduló és a koranépvándorláskori mozgalmak folyamán nagyobb lendületet nyert fejlődési folyamatnak emléke (Arch. Ért. 1929. 101. l.) 3) 4 drb. hosszúkás négyszögalakú szélükön behajtott bronzdíz, egyik részükön párkányszerű, a másikon bojtszerű rovátkás dísz. Hosszuk 4·9 cm.

A másik korhatározó sírlelet a 37. négy nyílhegyével, melyek egymáshoz tapadva a térd tájon feküdtek. A szkitha, hun, avar lovassíroknak szokott a nyílhegy melléklete lenni rendszerint háromélű nyílvasal. A mi leletünkben is három darab háromélű különböző hosszúságú élekkel. Az egyiknek 4, a másinak 5·5, a harmadiknak 7·4 cm. az éle. Az utóbbinál csak kettő van meg, alakjuk hajlott, fűzfalevélyszerű. Nyélre erősítő tuskéje csak a közepes nagyságúnak maradt fenn. Főlerősítésük úgy történt, hogy tuskéjüket nyélbe dugva, azt megragasztották és hancsba foglalva átkötötték. A negyedik az u. n. szakállas vagy fecskéfarkú nyílhegy már nyugati típus, mely nemcsak nyílvasával, de abban is különbözik az előbbiektől, hogy nyélre erősítése hosszú nyakas

tokkal történt. Hossza 11 cm., ebből 7,3 esik a tokra. Ugyanezen sírletnek értékes darabjai még két germán típusú szijdísz bronzból. Az egyik trapézalakú lemez négy gombbal, a másik fekvő nyolcasalakú állatfejszerű díszítménnyel. Felerősítésük alsó felükön látható lyukas nyúlványokkal történt.

Nyílas harcos sírja a 43. sír is. A hozzátartozó háromélű nyílhegy hossza 10 cm., melyből a teljesen ép főlerősítő túske 7 cm. Nagyon érdekes darabja e sírletnek méreténél, alakjánál fogva egy inkább lándzsának, mint nyílhegynak megfelelő tárgy. Nyílcsúcsnak feltűnően nagy. Rombus alakú lemezének szélessége 5, hossza 8 cm. és három lyuk van rajta. Tüskéje a nyaknál gallért visel, hossza 6 cm. és gyújtó nyílcsúcsként szerepelt. Ritka lelet ugyane csontváz mellől egy jól konzerválódott csontcsat, melyhez hasonló dr. Fettich Nándor szíves közlése szerint hazai leleteink közül Bölcskéről (Hampel J: S. m. III. k. 242. tábla) és az orosz közleményekből ismeretes [1. Szevernája (E Mongolia) II. Leningrad 1927, IV. t. 33. á. Zárt lelet. Lelőhely Nainte-sume, a Tola-folyó mellett. 2. Materialy pro Ethnographie III. 2. rész. Leningrad 1927, 43. old. 10. kép 1—4. és 9. á.]

A 35. sír érdekessége egy római stílus, mely a rómaiaknál íróeszköz volt. A jelen esetben azonban a csontváz mellén feküdt és ruhatüként szolgálhatott. Ugyanezen női sírből két teljesen ép fülbevaló is került elő. A díszesebb példányok közé tartoznak. Bronzkarikájukat fent egy, lent kékszinű üvegyöngy díszíti és apró gömbkoszorúval kapcsolódnak a karikához. Egyéb díszítmények e sírből: félgömbalakú, füles bronzcsüngő, a nyakék maradványaként pedig szép, színjátzó üveg- és hosszúkás alakú, fehér, porozus masszagyöngyök. A sírlethez tartozó füles pohár formás alakjával, finom sárgás szürke anyagával elüt a többi sírok általában durva kidolgozása és fekete színű bögréitől. Bár nem korongon készült, mégis inkább római, mint barbár jellege van, Magassága 13 cm., szájbősége 8 cm. Szája alatt négyes barázdaszalag.

Egyéb figyelemre méltóbb leletek a 44. sír két ezüst fülbevalója. Díszítésük két gömböcske, melyeket ugyancsak gömböcskével díszített nyak kapcsol a fülgyűrűhöz. A 33—34. és 49. sírban is voltak fülbevalók, de ezek már egyszerűbb kivitelűek. A vastárgyak közül, mint ritkább lelet, a 32. sír tokos baltája érdemel külön figyelmet. A népvándorlaskori sírok baltái ugyanis rendszerint fejsze vagy fokos alakúak, a tokos balta csak mint őskori hagyaték keveredhetett közéjük. Végül a 45. sír bronzgombos, pántos vascsatja nagy méretével válik ki, mint különlegesség, a népvándorlaskori soros temetők megszokott és a szakirodalomban közismert leletei közül.

Az ismertetett leletek alapján most már meg kell változtatnunk a temető korát, illetve véleményünket is. Az 1929-ben kiásott sírok ismertetésében ugyanis azt irtuk, hogy a sírok a népvándorlás kezdetéről, az V—VI. századból és szláv vagy

germán népektől származnak. A most leírt lovas és harcos sírok mellékletei szerint azonban a temető korát az avar uralom idejére, VII—VIII. századra kell tennünk megjegyezve, hogy az aránylag csekélyszámú gazdagabb sírok mellett a nagy számú szegényes sír erős szláv, germán keveredés mellett tanuskodik. Marosi Arnold.

Kisebb közlemények.

Múzeumi kiutazások.

A múzeum gyarapodásának egyik főszekőze a vidéki gyűjtőutak, amelyek ha nem is járnak mindig a kívánt tárgyi növekedéssel, az a hasznuk megvan, hogy egyrészt a múzeum iránti érdeklődés fokozódik, másrészt tájékoztatnak a helyi múzeális viszonyokról.

Augusztus 31-ikén buzgó lepkegyűjtőnk, Mayer Lipót kezdeményezésére a Pusztavám melletti Nána-pusztára mentünk, hogy megtekintsük a már Komárommegye területére eső, de vármegyénk határával szomszédos szentkereszt, középkori bencés apátság vadregényes romjait, Gerencsértvár még fenmaradt falait és ugyancsak a csákvári uradalom szentgyörgyvári erdészlaka mellett fekvő templom dombot, ahol római kőkoporsó maradványaira akadunk.

Szeptember 29-én Timár-pusztá, Nagyveleg és Mór volt utunk célja. A kiutazásra Görög Ernő, nagyvelegi evangélikus lelkésznek a budapesti Nemzeti Múzeumhoz intézett levele adott okot, amelyben a községében és Timár-pusztán található régiségekre hívja fel a figyelmet. A Nemzeti Múzeum régészeti osztálya átküldve a tudósítást, múzeumunkat kérte föl a kutatásra. Az eredmény, hogy Timár-pusztán megtekintve az ottani „Faluhely” nevű tábla mellett emelkedő dombot, ott feltárt alapfalakat és sírokat találtunk, a Károly János által említett (Fejérvármegye Tört. V. 401. l.) Tymár, török hódoltság alatt elpusztult község maradványait.

Nagyveleget illetőleg zsugorított ember csontvázról szolt Görög E. értesítése. Megtudtuk, hogy a lelet a sánchegyi szőlők útjának egyik bevágásában löszfalból került elő. A helyi szemlén teljesen elmálott mammut csontváz részeket, megkövesült agancsdarabokat sikerült megállapítanunk. Megvizsgáltuk a talált csontváz lelőhelyét is abban a reményben, hátha valami kőkori adatra bukkanunk. A csontváz fenmaradt koponyájának nagy régiség mellett tanuskodó anyaga adott okot e feltevésre. Sajnos, vizsgálódásunk gyenge eredménye nem nyújtott kellő alapot a további kutatásra.

Miután időnkéből kifutotta, Móra is benézünk, fölkeresve dr. Szing Ignácot, aki római leletekről értesített bennünket. A leletek: római téglá- és edénytöredékek, tűzhelymaradvány, Nagy Constantin császár kisbronz a Lamberg uradalom

vajal-pusztai nagyforrás-tábláján kerültek elő. A helyszíni szemle alapján meggyőződünk, hogy a jelzett helyen a sok római téglá- és edénytöredék nagyon biztató jel az eredményes ásatásra.

Kőtárunk gyarapodása.

Gróf Zichy Rafael eladván sárszentmihályi birtokát és kastélyát az ott édesatyja által összegyűjtött faragványos köveket a székesfehérvári múzeumba helyezte letétbe. A kövek a következők:

1. Feliratos római sírkő mészkőből. A kövek alsó része: talpzata és feliratos mezeje van meg, de ennek is hiányzik egyharmada. Felső részéből csak kisebb töredék maradt fenn egy ló hátsó részének domborművel. A kő méretei: mag. 131, szél. 104, vast. 24 cm. Öt soros felirata: TVS · SAPVR | F · ANN · XXX | H · S · E | VRDA · ETRESSILA | RENTES · F · P · ET SIBI VIVI | A körül először Rómer Flóris tesz említést az Arch. Közleményekben (IV. k. 101. l.) közölve, hogy a követ akkor a csikvári (Szabadbattyán) plebánia udvarán látta, ahová a kenderföldről került. Feliratát is közli, amely azonban eltér a kő mostani feliratától. Ott ugyanis az első, második, negyedik és ötödik sor előtt még a következő betűk állanak: R D SA PA. A kő ama töredéke, melyen a betűk voltak, azóta elkallódott. Felirata megfejtésével Pulszky Károly és Torma Károly foglalkoztak az Arch. Ért.-ben (r. f. XIV. 48. és 192. l.), mely szerint e sírkövet Sapurda és Ressler állították a 30 éves korában elhunyt gyermeküknek: Ressatusnak. (Lt. sz. 8395.)

2. Domborműves római sírkő mészkőből. A kő alsó része és balsarka hiányzik. Felső jobb sarka letörve különálló darab, rajta szép faragású Gorgonfő és halfarkú ló. Mag. 118, szél. 89, vast. 23 cm. Domborműve két oszlop által határolt mezőben az anyát és apát ábrázolja kezében iratkerccs, közöttük van fiuk, ki kezében gömböt tart. Az alattuk levő áldozati mező megmaradt részén csak fejrészletek látszanak. E követ Rómer és utána mások is az első köhöz tartozónak írják le. Méreteiket összevetve két külön sírkőnek kell lenniök. (Lt. sz. 8396.)

1. Négyzetletes homokkő tábla barokkeretes orozslános címerrel és főpapi kalappal. Felirata: ARCHIEPS | PARIS EX COM | LODRONI F | MDCXXXVIII. Gróf Zichy István közlése szerint a feliratban szereplő Lodron-Laterano Paris gróf a gothai Historisch-heraldisches Handbuch der gräflichen Häuser (Gotha 1855.) szerint salzburgi érsek volt és 1653-ban halt meg. A kő a Zichy-családot annyiban érdekli, mert Zichy Edmund gróf anyja Lodron grófné volt. Valószínű e révén jutott az adatok szerint előbb Felsőszentivánra és innen Sárszentmihályra. (Lt. sz. 8397.)

4. Kapuboltozat záróköve ugyanolyan címerrel, mint az előbbi kő. Vele egy helyről is származhatik. (Lt. sz. 8398.)

5. Hatágu gótikus záróköve homokkőből. Átmérője 53 cm. (Lt. sz. 8399.)

6. Ovális alakú vörösmarvány feliratos kő, alsó része hiányzik. A feliratos kő mag. 76, szél. 75 cm. Az emlékkő gróf Zichy István közlése szerint Zichy Pál (1539—1638.) veszprémi várkapitány, majd győri lovassági parancsnok unokájának: gróf Zichy Pálnak (1645—1684.) sírköve, aki 1684-ben a győri várórség parancsnoka volt, de ugyanezen évben ellenséges, gyilkos kéz áldozatául esett és meghalt. Eltemették a győri székesegyház sírboltjában. A kő tehát innen kerülhetett a Zichy-család birtokába. (Lt. sz. 8400.)

7. Két empirstilü kapuoszlop dísz. (Lt. sz. 8401—402.)

Gróf Széchenyi Viktor, egyesületünk tb. tagja és elnöke két feliratos kővel gyarapította kőtárunkat. Mindakettő a sárpentelei régi malomból való és az egyik a malom építési évét (1772 nov. 4.), a másik Miksa főhercegnek a malomban való látogatását (1777 ápr. 24.) örökíti meg. (Lt. sz. 3338—39.)

Székesfehérvárról az új polgári iskola területéről egy középkori bordás ívrészletet, a rózsás-kerti Szent István fürdőből pedig egy meztelen női alakot ábrázoló római domborműves mészkőtöredéket szállítottunk be a múzeumba. (Lt. sz. 8336—37.) A városházáról áthoztuk a csákvári római kőkoporsót és a budai kapu feliratos vörösmarvány tábláját 1809-ből. (Lt. sz. 8403.)

Székesfehérvári leletek. A múzeumi érdeklődés örvendetes jelei, hogy a városunkban folyó földmunkálatok, építkezések vezetői figyelemmel kísérik a munkaközben előkerülő különféle tárgyakat és azokat rendszerint be is szorgáltatják. Legutóbb a polgári iskola vásártéri építkezéseinél az épület keleti szárnyának homlokzati alapárkában nagy mennyiségű ápróra tört ember csontokra akadtak. Bizonyára az itt elterülő egykori temető összegyűjtött maradványai, ahonnan 3 ép csontvázat is sikerült megmentenünk. (Lt. sz. 221/1931.) Közel hozzá keletre és északnyugatra épületalapfalakat találtak, amik az egykor itt állt erődítményekkel hozhatók összefüggésbe. Az evangélikus templom ugyancsak vásártéri építkezése egy barlangi medve lábszárcsontot és egy kis ágyúgolyót (Lt. sz. 220/1931. és 8340.) eredményezett.

Üveg pohár Székesfehérvár címerével. Városunk és múzeumunk megbecsülésének kedves emléke az az üveg pohár, melyet Farkasfalvy Kornél, kecskeméti tanár készíttetett a parádi üvegyárban Székesfehérvár címerével. A pohárból csak két darab készült, mindkettő városunkba került. Az egyiket Farkasfalvy Istvánné, a másikat Marosi Arnold, múzeumi igazgató kapta a következő sorok kíséretében: „Már több, mint egy éve, hogy Székesfehérváron jártam, áttanulmányoztam a várost, a szépen, gondosan rendezett gazdag múzeumot s a ciszterciák gyönyörű épületének sekrestyéjét és stucco díszítéseit. Székesfehérvár hazánknak történelmileg legértékesebb városa és én már akkor elhatároztam, hogy Méltó-

ságos Uramnak a múzeum gondos berendezéséért mély tiszteletem és hálám jeléül valami csekély emlékekkel kedveskedem. Miután egy város címere megmagyarazza egész történeti múltját, tehát a címernek óriási jelentősége van, de nem kevésbé a munkához a jó egészségnek, azon elhatározásra jöttem, hogy Székesfehérvár színes címerével díszített pohárral fogok kedveskedni, hogy minden nap, valahányszor Méltóságod e pohárból iszik boldogan emlékeztesse a rajta levő címer a város múzeumára, amelyben Méltóságod örök emléket állított magának és a várost örök halára kötelezte." A pohár, mely használat folytán könnyen eltörhetne, biztos megőrzés végett, mint helyi vonatkozású ritkaság, múzeumunkba került és ott a VI. terem középszekrényében látható. (Lt. sz. 8392.)

Az elvirapusztai római kő. Tárnok mellett van gróf Karátsyonyiné Elvira-pusztája és ennek kertjében díszes római siremlék töredéke mészkőből. A felső része le van törve és hiányzik, habár körülötte sokféle követ találhatunk. Magassága 156, szélessége 116, vastagsága 28 cm; a domborműves mezőből megvan 42 cm, az áldozati mező hibátlan és 33 cm magas; felirat jelenleg nincs: bizonyára az emberi alakok felett volt. E siremléken térdtől fölfelé hiányzik a 3 álló felső teste. ruhájuk mesterileg rendezett. Az áldozati mezőben a 4 kerekű keltakocsi, rajta matrona ül, hátánál a szolga áll, a kocsis domborművéből a felső rész hiányzik; a 2 ló hátsó 4 lába jól látszik. A görbe lábú áldozati asztalon kosárban az áldozati étel és egyfűlű edényben az ital, az asztal mellett 1—1 áldozatvivő fiú alakja teljesen ép. (1930. aug. 22.)

Kőkori lelet Tárnokon. A tárnoki vasútállomás környékén Anasztazia-pusztta területén az év nyarán parcellázási munkálatok folytak Tárnok—Ligetváros felépítésére. E munkálatok közben a Benta-patak mellétt egy mesterséges halom is lebontásra került, miközben ember- és állatcsontokat, őskori edénytöredékeket találtak. Közülök néhány koponyatöredéket és két agyagedényt Úszögi Nagy Sándor tulajdonos a tárnoki jegyzőség közvetítésével múzeumunkhoz beküldve, felhívta figyelmünket a lelőhely közelebbi megfigyelésére. A kivánságnak június június 30-án tettünk eleget, midőn kimenve, a helyszíni szemlén az ott széthordtan heverő edénytöredékekből és csontokból sikerült megállapítanunk, hogy a kérdéses dombocská leletei a kőkori embertől származnak. Ezt igazolja egy a kőkorszakra jellemző talpastál alja, egy kis karcsu fülespohár a perem fölé emelkedő szalagfüllel, alsó részén hosszanti barázdákkal, két szalagdiszes edénytöredék és egy kis kovaszilánk. A koponyacsontoknak erős elmeszesedése, feltűnő vastagsága igazolja régiségüket. (Lt. sz. 8341.)

A múzeumegyesület tagjainak a „Székesfehérvári Szemle” díjtalanul jár, megtartásuk tehát semmi féle kötelezettséget nem von maga után.

Hivatalos tudósítások.

Választmányi ülés: 1931. okt. 10-én tartotta a Múzeumegyesület őszi rendes választmányi ülését, melyen dr. Havranek József alispán elnökölt. Üdvözölte a főispánt 60. születésnapja alkalmából, majd kegyeletes szavakkal emlékezett meg gróf Somssich János és Zettner Sebő haláláról. Igazgató jelentése kapcsán beszámol az Előszálláson végzett ásatásokról; az Iparművészeti Múzeum átiratáról helyi kiállítás rendezésére vonatkozólag; a nyári munkálatokról. Új munkatársunk Joachim József megkezdte a régészeti anyag katalogizálását: Mayer Lipót lepkegyűjteményünket egészítette ki; Dormúth Árpád a kézikönyvtár katalogusát készítette el. A kiutazásokról szólva, római telepet találtak Mór mellett, melyre dr. Szing Ignác úr hívta fel figyelmünket. Végül a szabadtanítási tervezetet mutatva be, a gyűlés véget ért.

A múzeum gyarapodása. A múzeum őskori gyűjteménye gyarapodása Tárnokról (Anasztazia-pusztta) 7 darab kőkori lelet üszögi Nagy Sándor aj., Tolnamegyéből a Nagykoppány-patak mellől a helybeli kulturmérnöki hivatal szolgáltatott be 2 őskori bronzkarikát. Gróf Zichy Aladár Vajtán talált urnatöredékeket és egy értékes szabadságharci emléket: Tancsics Mihálynak 1848. március 15-ike emlékére felajánlott ezüst tinta-tartót, a Nádor-csatorna mentéről pedig mammut csontrészeket adott át múzeumunknak. Gróf Zichy Rafael az eddig Sárszentmihályon őrzött faragványos köveket helyezte el letétként, gróf Széchenyi Viktor pedig Sárpenteléről küldött két feliratos emléket. Mörről dr. Szing Ignác ajándéka folytán római leletekkel gazdagodtunk. Nép-vándorláskori gyűjtemény Előszállásról gyarapodott 125 darab avarkori sírlelettel. Fegyvergyűjteményünk szaporulata Nagyvelegről egy középkori nyílhegy, Agárdról (Tolnamegye) a kulturmérnökség révén egy XVII. századi kardpenge, Darmstädter Gyula pedig a várpalotai várban használt villaszerű eszköz, Szatmári István kardot, Weber Gilbert három keleti fegyvert adományozott. Múzeumunkba kerültek a 69-esek hősi emlékének leleplezési korszorú szalagjai is. A Csitáry-nyomda a világháború idejéből való liszt- és kenyérjegy-kliséjét helyezte el, Farkasfalvi Kornél utján Kecskemétről a paradí üveggyárban készült, Székesfehérvár címerével díszített üvegphár került múzeumunkba. A Récsalád 4 régi szentképet, Friedmann Adolf egy régi mesterlevelet ajándékoztak. Éremtárunkba beosztottunk egy Mária Terézia korabeli aranyforintot, az inotai éremleletet, az Éremkedvelők Egyesülete által kiadott Ferenczy István emléklakettet, az ARAK által kiosztott versenyermeket és Krausz Katalin adományából egy milleneumi érmét és a keszthelyi gazdasági akadémia 100 éves jubilaris emlékérmét. Néprajzi tárgyak: Nagyveleg község kalodája, Görög Ernő adományából faragásos bot és Borsos István ajándéka sárgamázás, domborművel díszített korsó 1848-ból. Természet-

rajzi gyűjteményünket gyarapította K. Kovács Béla két Csórrol származó méhész gyurgyalaggal, Nagy László következő preparatumaival: vakond, kigyászó ölyv, nádi rigó, batla, szürke cankó, üstökös gém. Zettner Sebő hagyatéka Mátyás király és Beatrix domborművével művészeti csoportunkat gazdagította. Dieballa Mária egy művészi kivitelű löportartóval bővítette ki a Fiáth-család emlékgűjteményét.

Könyvtárányagunkat adományainkkal gyarapították: Sztankovits János helyi hírlapszámokkal a kommunizmus idejéből. Marschall Rafael a székesfehérvári Szent Imre ünnepségre vonatkozó hirdetésekkel, cikkekkel, levelezéssel és képekkel; Obermayer Jánosné Rudolf trónörökösre vonatkozó fényképekkel; Mészáros I. apátplebá-

nos Dunapentele 1724-ből való metszetével; Friedmann Adolf régi hirdetésekkel és hírlapszámokkal; Csitáry G. Jenő nyomdatul. régi nyomtatványokkal, majd 1931. III. negyedévi nyomdatermékeivel; Polgár Iván, Dormúth Árpád könyvekkel; Klöckner József és dr. Horváth Gyuláné „Székesfehérvár” időközi lap két régi évfolyamával és apróbb nyomtatványokkal; Székesfehérvári káptalan nevesebb tagjainak gyászlapjaival; Marschall Rafael egy 1841-ben élt vándorlegény munkakönyvével; Görög Ernő 1849-ből származó naptárral; Kaiser A. hírlapszámokkal; Révész Amadé, Fővárosi Közmunkák Tanácsa, Szent István Akadémia különböző könyvekkel. Fogadják az adományozók ezuton hálás köszönetüket. Összes gyarapodás: 190 darab.

Tartalomjegyzék a Székesfehérvári Szemle I. évfolyamához.

1. szám: Marosi Arnold: Beköszöntő. Marosi Arnold: Az előszállási népvándorlaskori temető. Historicus: Nagy Lajos sírkápolnája. Dormúth Árpád: Kultúra, irod. művészet: Két fehérvári verskötet. Dormúth Árpád: Egy XVI. század eleji miniatűr könyv a múzeumban. *Múzeumi értesítő*: A múzeum Prohászka emlékgűjteménye. Óskori leletek az érdi Gyulamajorban. A rácalmási népvándorlaskori sírok. *Hivatalos tudósítások*.

2. szám: M. A.: Budai-ut fája. Historicus: Adatok Fejérvármegye 1742. és 1744. évi nemesi felkeléséhez. M. A.: Csákvár és Csáki vár. Schneider Miklós: Szár község benépesítése. D. Á.: Kult. irod. és művészet: Fehérvári értékeink; Irodalmi és zenei élet Székesfehérváron. *Múzeumi értesítő*: Az igari avar lelet. Emlékérmeink gyarapodása. A múzeum vendégkönyve. Gróf Széchenyi István és Ybl Miklós. *Hivatalos tudósítások*: Marosi Arnold kitüntetése. Téli választmányi gyűlés.

3. szám: M. A.: Szabadságharcú vértanúink. Philipp István: Az ősi Budai kapu. Historicus: Adatok Fejérvármegye 1742. és 1744. évi nemesi felkeléséhez (folyt.). D. Á.: Kult. irod. és művészet. M. A.: Prohászka O. legkedvesebb képe. *Múzeumi értesítő*: Marosi A.: Ferenczy I.: „Mátyás király szobra.” Egyházművészeti kiállításon szerepelt tárgyaink. Kőkori urnasírlelet Csákvárról. *Hivatalos tudósítások*: A múzeum gyarapodása. Látogatók.

4. szám: M. A.: Dr. Horváth Kálmán. Dr. Schoen Arnold: Székesfehérvár 18. századbeli festői. Lakatos Dénes: A királyi kazula. Schneider Miklós: A dunapentelei gazdák urbárium 1730-ból. D. Á.: Kult. irod. művészet. Dormúth Árpád: Régi megyei (Bicske) vonatkozású népies karácsonyi énekek. *Múzeumi értesítő*: A kálozi lovassírlelet. *Hivatalos tudósítások*: Választmányi ülés. Adományok. Gyarapodás. Látogatók.

5. szám: M. A.: A városház kapuja és kora. Námesy Medárd: Ottokár püspök legkisebb könyve. Dormúth Árpád: Múzeumunk néhány

régibb nyomtatványáról. *Múzeumi értesítő*: A Fiáth-család emléktárgyai. Gróf Somssich János: Az inotai éremlelet. A főenyi Icarus szobor. Szabadságharcú pecsétnyomóink. Régészeti közlemények Fejérmegyéből. *Hivatalos tudósítások*: Látogatók. A múzeum tisztikara és választmánya. Gyarapodás.

6. szám: M. A.: A 69-esek hősi emléke. Schoen Arnold: Székesfehérvár 18. századbeli kő- és kőfaragói. M. A.: Fejérmegyei besenyőtelepek. M. A.: Helyesbítés Fejérvármegye nemesi felkeléséről szótó cikkünkhöz. Dormúth Árpád: Egy régi Mária-síralom a „Bicskei énekes könyv”-ből. *Múzeumi értesítő*: Jelentés az előszállási uradalom területén talált avar sírokról. Bronzszarlóink. A harci csákány és fokos. Régiségek Ercsiben. Aprógyűjtés. *Hivatalos tudósítások*: A múzeum gyarapodása. Követendő példa,

7—9. szám: M. A.: A Múzeumegyesület közgyűlése. Dormúth Árpád: Titkári jelentés 1930. évről. Marosi Arnold: Igazg. jelentés 1930-ról. Zárszámadás 1930. Tisztikar — választmány. Indítványok. Dr. Polgár Iván: Múzeumunk mérföldkövei. M. A.: Baracska. Ercsi és Érd a török uralom idején. Látogatás. *Múzeumi értesítő*: A múzeumi lépcsőház kövei. A Nemzeti Múzeum dunapentelei ásatása. A Széchenyi-utcai csatornázás tanulságai. A kerecsen-sólymok fészkelése a Vértesben. Székesfehérvár a rómaiak idejében. *Hivatalos tudósítások*: Választmányi ülés. Gyarapodás.

10—12. szám: M. A.: A Székesegyház Sz. Erzsébet ábrázolásai. Philipp I.: A Palotai kapu. Dr. Schoen Arnold: Székesfehérvár 18. századbeli építőmesterei. Albensis: Adatok a székesfehérvári céhek életéhez a városi levéltárból. D. Á.: Kultúra, irod. és művészet: Hangversenyek. Jubileumok. Könyvek. *Múzeumi értesítő*: Marosi Arnold: A múzeum ásatása Előszálláson. Kötárunk gyarapodása. Üvegphár Székesfehérvár címerével. Az elvirapusztai római kő. Székesfehérvári leletek. Kőkori lelet Tárnokon. *Múzeumi kiutazások. Hivatalos tudósítások*: Választmányi ülés. A múzeum gyarapodása.